

О ЗЕЛЕНИЛУ БЕОГРАДА

Осврт на прошлост

За једну деценију навршиће се сто година откако се води јавна брига о зеленилу Београда. Наш први пионир урбанизма, Емилијан Јосимовић је у своме делу *Објаснење предлога за регулацију оног дела вароши Београда што лежи у шанцу*, објављеном 1867 године први покренуо у јавности проблем стварања нових паркова у склопу старе вароши, која је остала после Турака у границама шанца.

Јосимовићева концепција преуређења старог Београда била је за оно време напредна. Његов пројект реконструкције Београда, посматран у светлости тадашњег европског урбанизма, има лепу вредност. Посебан значај овога пројекта је у томе што садржи напредне концепције Јосимовића о стварању читавог појаса паркова око тадашњег Београда, или како их он назива: „ваздушних резервоара“.

Јосимовић је прво указао на оскудицу јавног зеленила у Београду и на потребу подизања паркова:

„У толикој вароши нема ни најмањег местанцета за удовољство житеља и за поправљање ваздуха...“¹

Иако су те године Турци предали Србима Београдски град и напуштали Београд, Јосимовић се није устручавао да укаже на једну позитивну црту њихове владавине у односу на градско зеленило:

„Док још беху Турци овде, њихове многе баште, колико-толико приносаху чишћењу ваздуха; од како пак

они одоше, њихове се баште утама-нише и варош оста и без то мало ваздушних резервоара“.²

Он је предвиђао тешке последице које могу наступити ако се Београду не обезбеде потребне зелене површине на просторима који су у то време били слободни и припадали држави, односно, општини:

„... И сад санитетне околности нису најповољније... али биће још и горе, када се житељство буде умножило, а јавни се ваздушни резервоари не буду подигли“.³

Можемо претпоставити да је Јосимовић био добро упознат са претварањем парковског појаса око старог Беча у плански изграђен комплекс друштвених зграда, булевара и блокова — такозвани „Ринг“. То се десило једну деценију пре појаве његове књиге о реконструкцији Београда. Очигледно је да је он имао пред очима тај лош пример када је опомињао:

„Пропустимо ли ми то урадити сада, где је врло удесна прилика по томе, што толику земљу имамо на расположењу, то ћемо много теже моћи поправити таку погрешку доцније, када већма будемо осетили потребу... а сва се она земља буде налазила у приватним рукама“.⁴

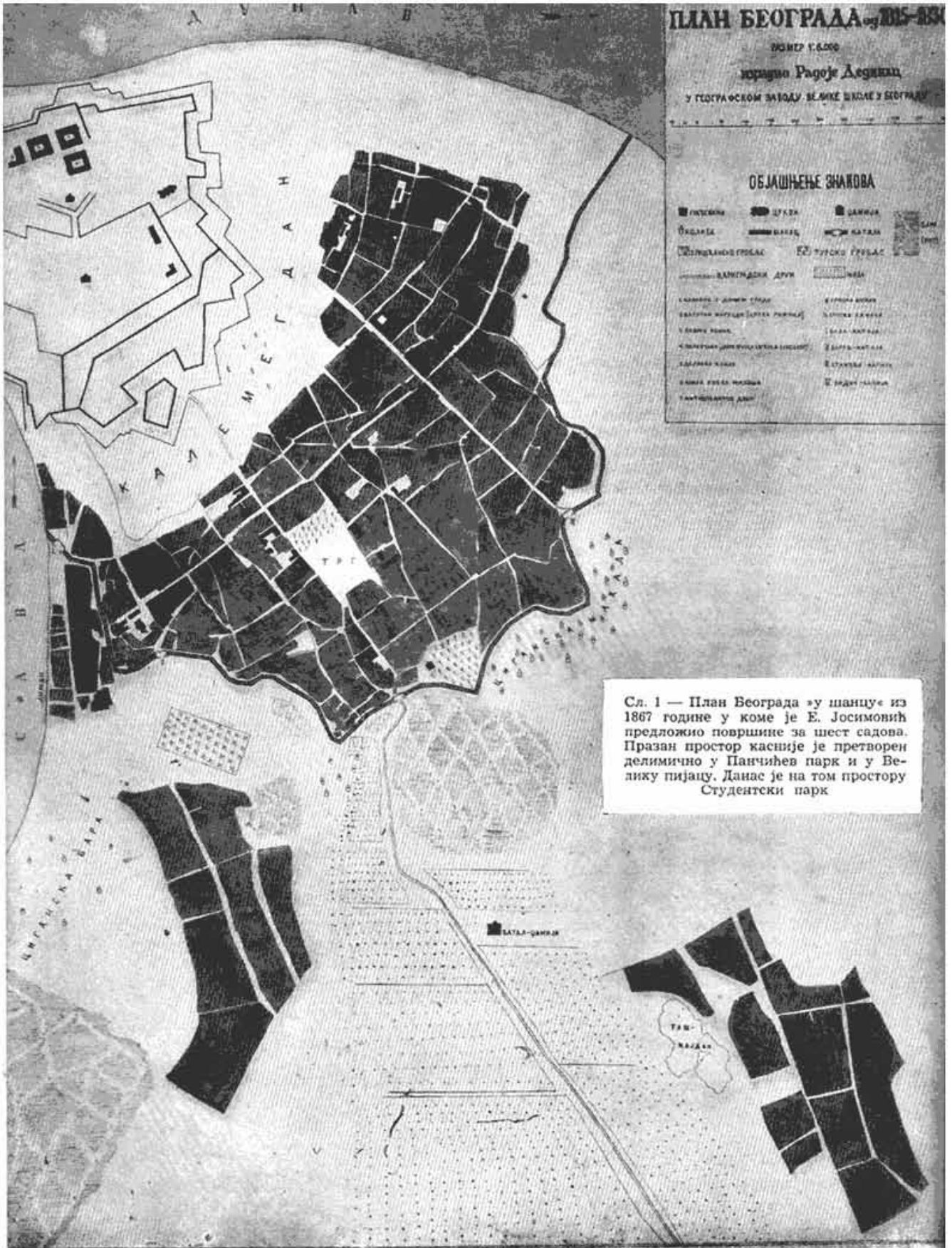
Јосимовић је добро предвиђао и сагледао главне сметње у остварењу његових широких концепција о уређењу Београда. Он је опомињао да је држава дужна да обезбеди правилан, хигијенски развитак града, посебно по питању ства-

¹ Е. Јосимовић, *Објаснење предлога за регулисање оног дела вароши Београда што лежи у шанцу*. Са једним литографисаним планом у размери 1/3 000. Београд 1867, 3.

² *Нав. место*

³ *Нав. место.*

⁴ *Нав. дело, 4.*

ПЛАН БЕОГРАДА из 1867-1868

МАСШТАБ 1:6.000

израдио Радоје Дегинић

У ГЕОГРАФСКОМ ЗАТОДУ ВЕЛИКЕ ШКОЛЕ У БЕОГРАДУ

ОБЈАШЊЕЊЕ ЗНАКОВА

█ ПУКОВНА	▨ ЦРКВА	▧ ЦАРСКА	▩ СЛОБОДНО ПЛОШТА
▩ ПУКОВНА	▨ ПУКОВНА	▧ ПУКОВНА	▩ ПУКОВНА
▩ ПУКОВНА	▨ ПУКОВНА	▧ ПУКОВНА	▩ ПУКОВНА
▩ ПУКОВНА	▨ ПУКОВНА	▧ ПУКОВНА	▩ ПУКОВНА
▩ ПУКОВНА	▨ ПУКОВНА	▧ ПУКОВНА	▩ ПУКОВНА
▩ ПУКОВНА	▨ ПУКОВНА	▧ ПУКОВНА	▩ ПУКОВНА
▩ ПУКОВНА	▨ ПУКОВНА	▧ ПУКОВНА	▩ ПУКОВНА
▩ ПУКОВНА	▨ ПУКОВНА	▧ ПУКОВНА	▩ ПУКОВНА
▩ ПУКОВНА	▨ ПУКОВНА	▧ ПУКОВНА	▩ ПУКОВНА
▩ ПУКОВНА	▨ ПУКОВНА	▧ ПУКОВНА	▩ ПУКОВНА

Сл. 1 — План Београда »у шанцу« из 1867 године у коме је Е. Јосимовић предложио површине за шест садова. Празан простор касније је претворен делимично у Панчићев парк и у Велику пијацу. Данас је на том простору Студентски парк

рања зеленила, указујући на опасност од земљишне спекулације, која је у то време цветала по свим европским градовима:

„Правитељству не може бити свеједно ко је купац ... него треба да му је пре свега до тога стало да се варош што пре регулише и полепша. Не учини ли се тако, онда ће већи део до сада слободног земљишта пасти у руке спекуланата који не маре за то, хоће ли се варош што пре подићи и улепшати, него се само о томе старају да им уложени капитал на ма који начин, што више интерес доноси”.⁵

Тај став јасно сведочи о напредном ставу Јосимовића, који је отворено иступио против тадашњих носилаца београдске чаршије и свих оних који су гледали само своје личне интересе.

Јосимовић се у своме предлогу борио да Београђани добију читав систем јавних „садова”, који би, како он каже, „без сваке сумње веома приносили, колико бољем стању здравља, толико и удовољству житеља и красењу вароши”.⁶ Он је тада предлагао „да се сва она земља у веругама шанца коју одсецају варошки венци, употреби на јавне садове”. По његовом предлогу, који је означен у плану реконструкције, изме-

ђу „спољне и унутрашње вароши” било би шест таквих садова, који би чинили венац зеленила око старе вароши.⁷

Површине пројектованих садова кретале су се од 0,3 до близу 2 хектара. Почев од Савске падине према Дунаву садови су имали ове величине: 3030, 3398, 7017, 11964, 18383 и 6137 квадратних метара. На тај би начин стари део Београда, на простору који иде отприлике Скадарском улицом, затим преко Трга Републике, Обилићевим, Топличиним и Косанчићевим венцем па до обронка изнад Карађорђевог улице, добио низ паркова и шеталишта у укупној површини од око 50.000 квадратних метара.

Пројектовани паркови су заузимали „земљу дојако неупотребљену или већином правитељствену”.⁸ Уколико би се у ту сврху заузимало и приватно земљиште, Јосимовић је предлагао да се изврши експропријација, с тим да се накнада изврши или у новцу, или путем давања државног земљишта на другом месту.

Од свих пројектованих садова остварена су само два мања сквера: на Топличином венцу и пред Домом ЈНА.

Јосимовићев предлог мреже градског зеленила обухватио је и шумски појас у приобалној зони Дунава. Он је тај свој предлог образложио потребом да се

⁵ Нав. дело, 39.

⁶ Нав. дело, 20.

⁷ На истом месту. Јосимовић је сматрао да треба да предложи за нове садове и њихова имена. Тако је он сматрао да би нове садове требало наменити »спомену осталих најзнатнијих добротина србског народа. На име: први сад до стамбол-капије десно, посветио бих великом нашем Кнезу Милошу, други до њега Карађорђу, трећи Доситију Обрадовићу, први до стамбол-капије лево Лукијану Мушицком, крајњи код Дунава Вуку Караџићу, а онај код куће доктора Анђелковића Миши Анастасијевићу. То би се лако могло учинити називајући садове по именима тих мужава: први Милошевац или Милошинац, други Ђорђевац, трећи Доситијевац, четврти Лукијановац, пети Караџићевац, и шести Мишинац. По времену пак могао би се у знак захвалности у сваком саду подићи још и један значајан споменик онеме, коме је сад посвећен (стр. 23).

⁸ За први сад наведено је да је »састављен од правитељствене земље и Анђелковићева плаца«. За други сад, у површини од 3398 м²

каже се »Само три приватна плаца има ту, од којих су два узети за сад, а трећи за оближњи венац ... Бине на тим приватним плацевима нису готово ни од какве вредности, и у име тих и селидбе уделио сам газдама веће плацеве, но што су им садашњи. — За трећи сад наведено је да је »већином од земље дојако неупотребљене, а остало од правитељствене«. Код четвртог сада ситуација је била знатно другачија. Ту је Јосимовић захватио искључиво приватно земљиште, велики врт од око два хектара. »... четврти сад, 11.964 м² у површини, осим пута око Сараф-Костине баште, цео од те баште, која хвата 18.880 м². Од ње је горњи број узет за сад, а остатак 6.916 м² за путове и плацеве дела 46. То приватно добро ваља пре регулације проценити, па онда његову вредност накнадити ... « За највећи, пети сад, у површини од 18.383 м², Јосимовић је такође узео приватно земљиште, башту Настаса Христодула, »коју ваља онако исто накнадити као пређашњу ... « Шести сад, на видинском венцу, од 6.137 м² био је предвиђен од »саме правитељствене земље«. — Стр. 20—22.

плављено земљиште обезбеди од поплаве и да тај крај Београда добије своје место за одмор. Треба истаћи да је Јосимовић већ тада предлагао да се тај део засади посебним врстама дрвета која добро успевају у влази:

„У ред садова спада најпосле и предложена шума од влагорашћа на плављеном пољу између вароши и Дунава. То је место у целој вароши најнечистије и најнездравије. Колико дакле да би се и оно с временом отело од поплаве и корисно употребило, још више пак да би се ваздух и на том крају поправио и да оближњи жители такође имају једно место за нужно провођење, предлагем да се означена површина изпрекрсти и с пространим путовима, а поља између ових да се засаде с дрвима и шибљем, што најбоље напредује на влажним местима: јасиком, тополама, јовином и разним родовима врбе”.⁹

Непосредно уз тај шумски појас Јосимовић је предвидео и посебан блок за ботаничку башту у површини од 17503 м². Он каже да је земљиште за башту изабрао „заједно са професором ботанике, г. Јосифом Панчићем”. Даље се наводи да је „земља за ботаничку башту сва правитељствена, осим три приватна плаца...” То земљиште, међутим, није било сасвим повољно, јер Јосимовић ставља примедбу да је „доњи крај баште изложен донекле дунавској поплави, због чега ће се морати на крају... направити околу насип и споља ендек”.¹⁰

Како на том месту нису били повољни услови за развијање ботаничке баште, касније је изабрано друго, повољније земљиште, у Палилули, које и данас служи као Ботанички врт Београдског универзитета.

У плану Јосимовићевом простор између градских зидова и првих оближњих блокова означен је као „градско поље”. То је био потпуно чист простор, са једним путем који је спајао данашњу улицу Васе Чарапића са градском капијом. Тај простор, на коме је касније

засађен и уређен Калемегдански парк, ипак је служио и пре тога за одмор и освежење грађанства. Јосимовић говори о Калемегдану, као о друштвеном центру Београда:

„У погледу пак на удовољство и нужно опорављање већег дела житељства у састајању и провођењу на чистијем ваздуху, — нити је било пре, нити има сада гдегод прилике. До бомбардања вароши беше Калемегдан једино место у унутрашњој вароши, где се наш свет састајаше, провођаше и од прекодањег труда опорављаше”.¹¹

Јосимовић је морао тада да убеђује у потребу стварања паркова у Београду, позивајући се на примере градова на страни. Он је притом указивао на то да „штета због оскудице у таквим јавним местима није мала за душевно расположење и здравље врло великога дела житељства...”, па је сматрао да треба да говори и о њиховом значају за лепоту и привлачност града:

„Колика је велика друга корист од повећаних засађених, публици отворених места по варошима, толико така места још и краше вароши, и са тога обадвога и видимо сада, да се по свима великим варошима отварају и засађују булевари и подижу паркови”.¹²

Јосимовић је свој предлог писао у јануару 1867, пре предаје града српској управи од турске посаде. Стога је он тек у последњем поглављу, под насловом „Последње примедбе”, дао предлог за уређење Калемегдана за градски парк:

„5. Калемегдан од виса према Сави... ка Зиндан-капији могао би се претворити у дивотан парк, с једне стране с изгледом на Срем, а с друге на Дунав и Банат. Засађени и удобним стазама изпресеци пристранци градског брда, што гледају на Саву и Дунав, образовали би присне делове тога парка”.

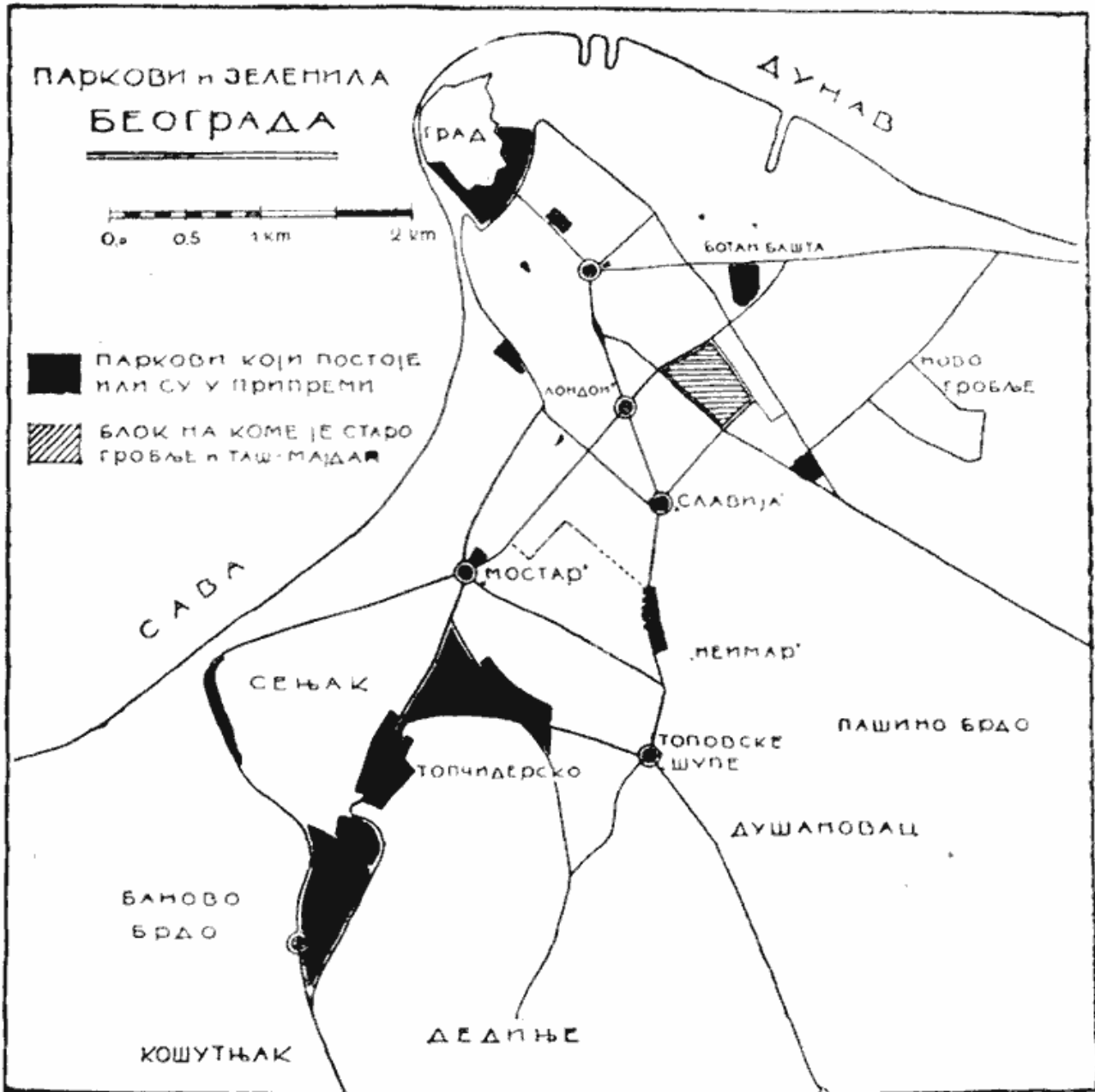
Јосимовић је већ тада осетио шта би Београд добио у Калемегдану. Он је мо-

⁹ Нав. дело, 22.

¹⁰ Нав. дело, 23.

¹¹ Нав. дело, 3.

¹² Нав. дело, 3.

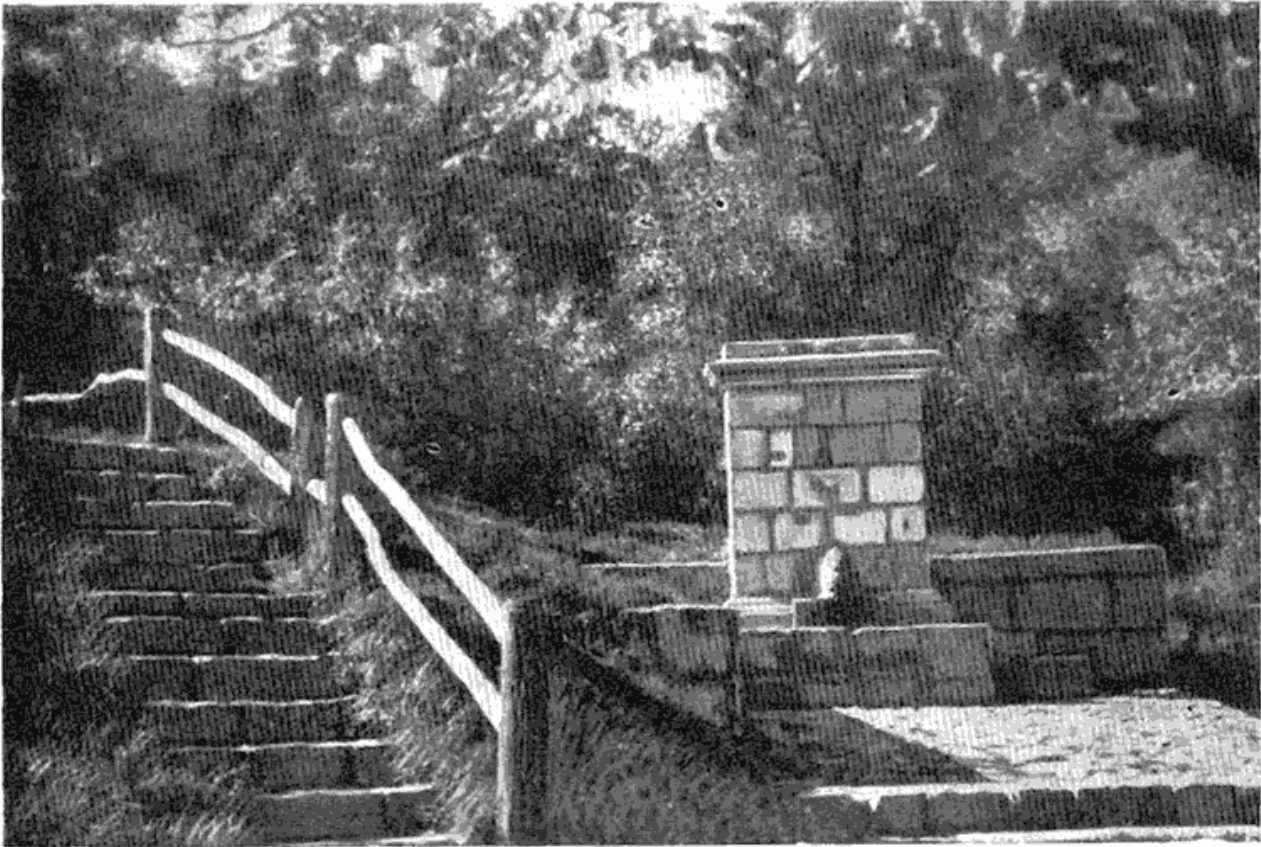

Сл. 2 — Шеме паркова и зеленила Београда из 1930 године, са предлогом за стварање централног парка на простору Старог гробља и Ташмајдана, пре грађења цркве и Поштанске штедионице (шрафирана површина)

рао имати јасну визију будућег Калемегдана када је говорио да би тиме „за удовољство житеља било учињено све, за што је било прилике, а што се тиче лепоте вароши ... за цело не би било вароши у Европи, равне Београду. Да се све то подпуно представи и увиди ... није нужно да је човек поета”.¹³

Није без интереса диференцирање у терминологији зеленила код Јосимовића. Он говори о низу садова за јавну употребу, говори и о ботаничкој башти и, најзад, када је реч о Калемегдану, тада га назива парком.

¹³ Нав. дело, 44.

Сл. 3 — Један од ретких архитектонских објеката Кошутњака из доба његовог оснивања: Кнез Милошева чесма

Од посебног значаја је Јосимовићев предлог за преуређење тадашње Велике пијаце, испред зграде Велике школе, данас Старог универзитета. Он је, и као професор Лицеја и Велике школе, и као урбанист, осетио да Великој школи треба дати лепшу, прикладнију околину. Стога је захтевао да се пијаца уклони, па да се на том простору уреди парк. Међутим, он је против тога да се од ње „направи енглески парк“. Као разлог за то он наводи да је тај простор „једно од средишта унутрашње вароши, где се сустичу многе улице . . .“. Стога он мисли да ту треба да је пролаз што слободнији. То би, по његовој замисли, пре био трг, него парк, па он и говори о пијаци, подразумевајући ту трг.

„У свима малим круговима и полукруговима . . . стајале би клупе, а тако исто и тамо-амо испод великих

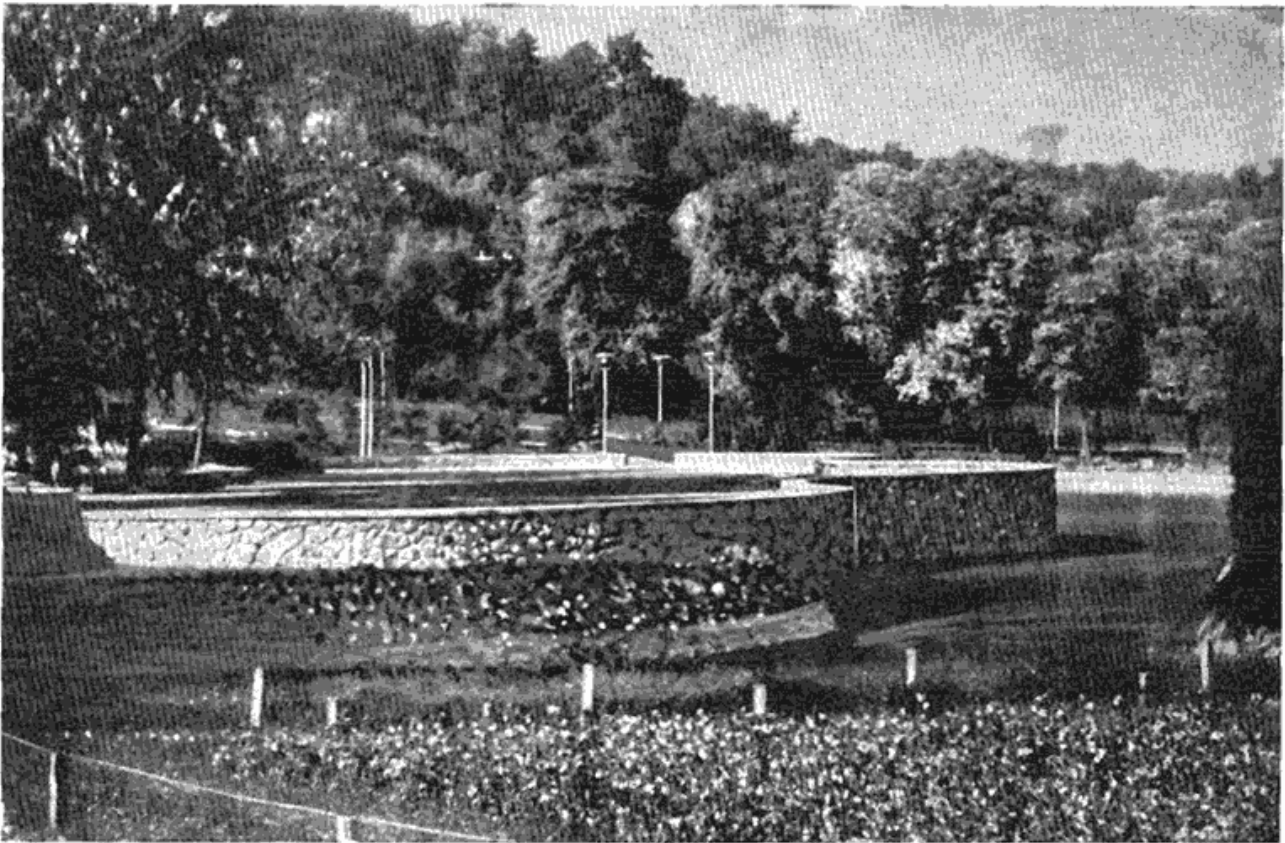
дрва поред путова. У мањем кругу пак на сред пијаце врло би добро стајао какав споменик, или чесма с отвореном водојажом (басеном), у она два круга према Ђурићевој кући могле би се направити лепе ћошке за музику и друго удовољство публике”.¹⁴

Јосимовић је сматрао да висока дрвета не треба да заклањају поглед на Велику школу. Стога је предлагао да се ивице парка са стране Велике школе „засаде ниском живом оградом, која би се кресала, да би тако остао слободан поглед с једне стране на другу”.¹⁵

Та његова идеја остварена је постепено: један део слободног простора, некадашњег турског гробља, био је претворен у парк (због постављеног Панчићевог споменика парк је био називан „Панчићев парк“). Други део остао је, као примитивно уређена „Велика пи-

¹⁴ Нав. дело, 18.

¹⁵ Нав. место.

Сл. 4 — Вештачко језеро у Кошутњаку, поред ресторана, изведено 1949—1950 године

јаца”, испред зграде Старог универзитета, све до краја треће деценије овог века, када је цео простор уређен као један парк, при чему је споменик Доситеја Обрадовића пренет са сквера испред улаза у Калемегдан у тај парк.

Наш први стручњак који је почео да ради на озелењавању Београда био је инжењер Атанасије Николић, из Брестовца у Бачкој, који је после студија у Бечу, прешао око четрдесетих година прошлог века у Београд.¹⁶ Његова је замисао била да се на Теразијама засаде дрвореди дивљих кестенова и јабланови у старој Абаџиској чаршији, данас улици Народног фронта и тополе на Топчидерском друму (булевар Војводе Мишића). Његово је дело и Топчидерски парк, који је још 1830 године био под барама у трсци и рогозу.

¹⁶ Милорад Марковић, Наши булевари, Општинске новине 15. IV. 1930.

Стварање Топчидерског парка почело је са простором око конака кнеза Милоша. О подизању самог парка нема података, али је интересантан један документ — писма кнеза Милоша Вучићу Перишићу од 24 фебруара 1831, — у коме, између осталог, пише: „... Никаква кола не пуштајте да преко Топчидера иду, да ливаде кваре”.¹⁷

У погледу издатака око грађења кнежевог двора у Топчидеру наводе се трошкови за све објекте, али се трошкови за уређење парка не наводе. Међутим се у погледу трошкова за грађење кнежевог двора у Београду (касније зграда Министарства финансија, порушена у последњем рату), у Кнез-Милошевој улици, наводи следеће:

„На подизање самога здања 142.484,28 гроша и на подизање парка,

¹⁷ М. С. Петровић, Београд пре сто година, Београд 1930, 98.

Сл. 5 — Предео Топчидерског парка око кнез Милошевог конака

башче и хауза (басена, прим. Б. М.) 10.245,27 гроша”.¹⁸

Тај парк је, судећи по Јосимовићу, био све до краја шездесетих година за-творен за грађанство. Јосимовић је, говорећи о Калемегдану, као месту разо-ноде и одмора, споменуо да се „житељи или сасвим лишшавају тог нужног удо-вољства или долазе до њега тек неким,

¹⁸ Мита Петровић, *Финансије и установе обновљене Србије*, I, Београд 1901, 761.

многим због даљине председа-јућим трудом, излазећи у сâд код касарне, који нам је тек од скоро отворен”.¹⁹ Тај сâд код касарне био је парк уз зграду некадашњег Министар-ства финансија, који је био називан „финансиски парк”. Тај мали парк, на углу Кнез-Милошеве и Немањине улице, био је лепа културна тековина Београда која је уништена гра-ђењем зграде Министарства финансија.

Београд је у своме ширењу крајем прошлог и почетком овог века према југоистоку и југу претварао њиве, утрине и баште у нове станбене блоко-ве, у мрежу улица, али при-том није долазило до стварања паркова и слободних простора за освежење и спорт. Београд није имао тада генерални план ширих концепција који би имао снагу закона. Оно мало зелених острва што их је тада било по граду добило се од претеклих слободних површи-на које су биле у државним или општинским рукама: Ка-рађорђево парк, парк у Кара-ђорђевој улици, код желез-ничке станице, сквер на То-пличином венцу, Панчићев парк, парк Ђирила и Методија изнад Тркалишта.

Топчидерски парк са Ко-шутњаком имао је, и поред његове удаљености, значајну улогу у животу града. Треба

имати у виду да је Београд већ почетком овог века, са веома оскудном мрежом јавног саобраћаја, добио трамвајску пругу до Топчидера, која се завршавала на простору између кнез Милошевог двор-ца и „Топчидерске ресторације”.

Пре Првог светског рата Калемегдан се завршавао на месту где су сада ка-мене степенице према доњој тераси. Чи-тав простор ван главног шеталишта све

¹⁹ Е. Јосимовић, *нав. дело*, 3.

Сл. 6 — Спомен-обелиск у Топчидерском парку из 1859 год. давао је посебно декоративно-монументално обележје парковском пределу око кнез Милошевог конака

до 1929 године лежао је потпуно неуређен, обрастао коровом.

Простор Малог Калемегдана испред Уметничког павиљона служио је као забавни парк, који је одатле уклоњен око 1927 године, у вези са грађењем Уметничког павиљона.

Још у првој деценији овог века постојао је у центру Београда слободан простор на коме је касније саграђена зграда Народне скупштине. То је била чиста пољана са травом која је служила као децје игралиште. У Зарићевом пла-

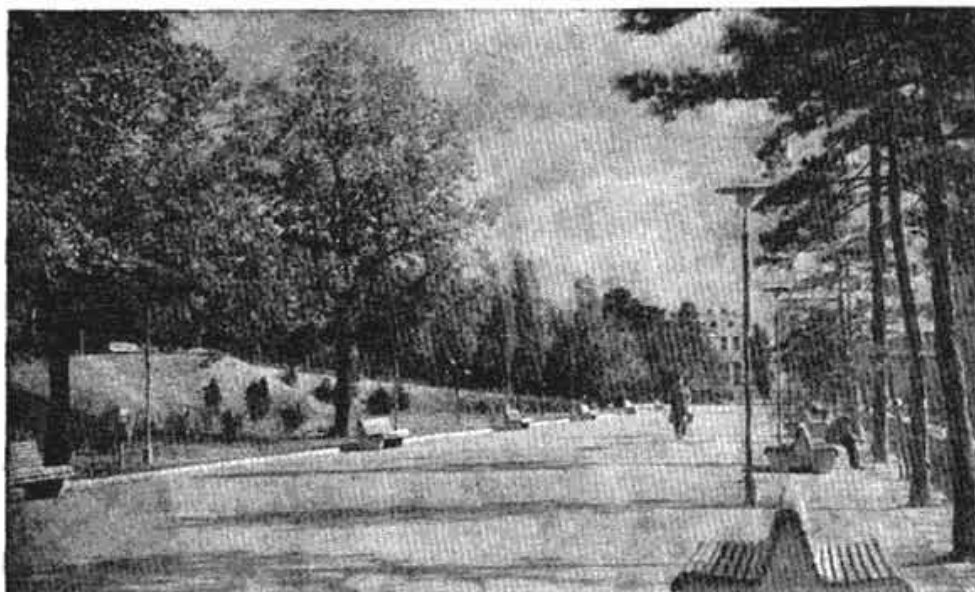
ну Београда из 1878 године тај простор је био означен као „марвени трг“. Пре грађења скупштинске зграде тај се простор називао „Баталцамија“, због остатака старе цамије, која је одатле уклоњена крајем прошлог века.

У исто време је и простор између Булеvara Револуције и ул. 27 Марта, од Правног до Техничког факултета био слободан, под називом „Тркалиште“, што му је и било некад његова функција.

У центру Београда су на крају прве деценије извршени обимнији радови на његовој реконструкцији, од стране француског архитекта Лежеа. Тада су реконструисане Теразије, са увођењем централних украсних скверова и коловозима за два смера. Камена коцка замењена је дрвеном, постављени су нови улични стубови за осветљење, тротоари су добили асфалтни покривач, први у Београду. Међутим су Теразије том приликом изгубиле своје старе познате кестенове и камену чесму која је стојала код хотела „Москве“. Украсно зеленило на централним скверовима са цветним партерима деловало је пријатно на пролазнике, али оно није могло да замени губитак густих круна кестенова.

У то доба је извршено и засађивање двоструких дрвореда у Кнез-Милошевој улици већ одраслим, пресађеним липама. Тиме је та најлепша магистрала Београда добила булеварски профил, са добро засенченим тротоарима између дрвореда.

Нешто раније, око 1906 године изведен је у Београду први профил улице са централним двоструким дрворедом у улици Пролетерских бригада, која је на тај начин добила карактер веома пријатног, засићеног зеленилом шеталишта.

Сл. 7 — Главно шеталиште Калемегдана, после реконструкције од 1952 године, добило је нов профил и нове објекте

Сл. 8 — Главно шеталиште Калемегдана. Изглед према доњој тераси

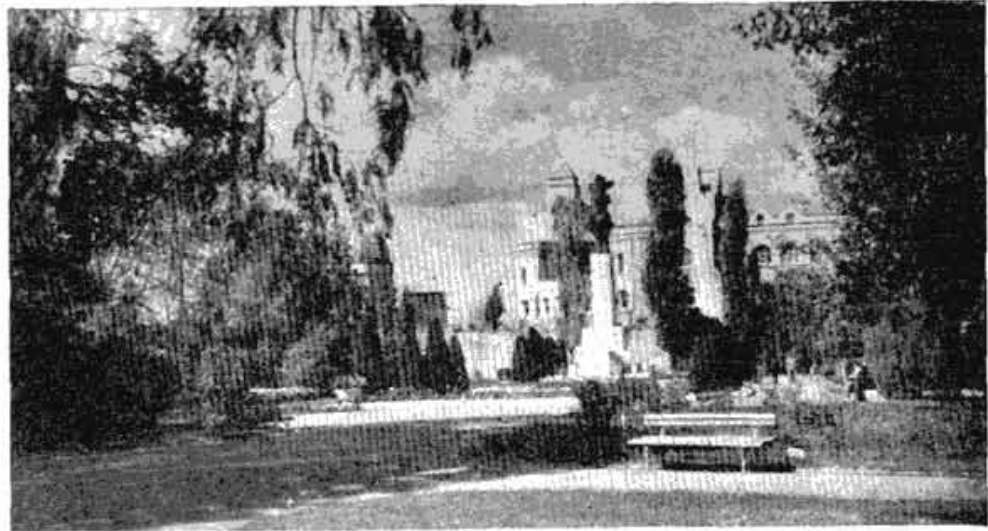

Сл. 9 — Калемегдан. Степенице између горњег шеталишта и доње терасе, које су биле оштећене за време рата, само су делимично реконструисане 1945 године, за прве потребе. Међутим, прошло је од тог доба цела деценија, а степенице су још увек без оградe

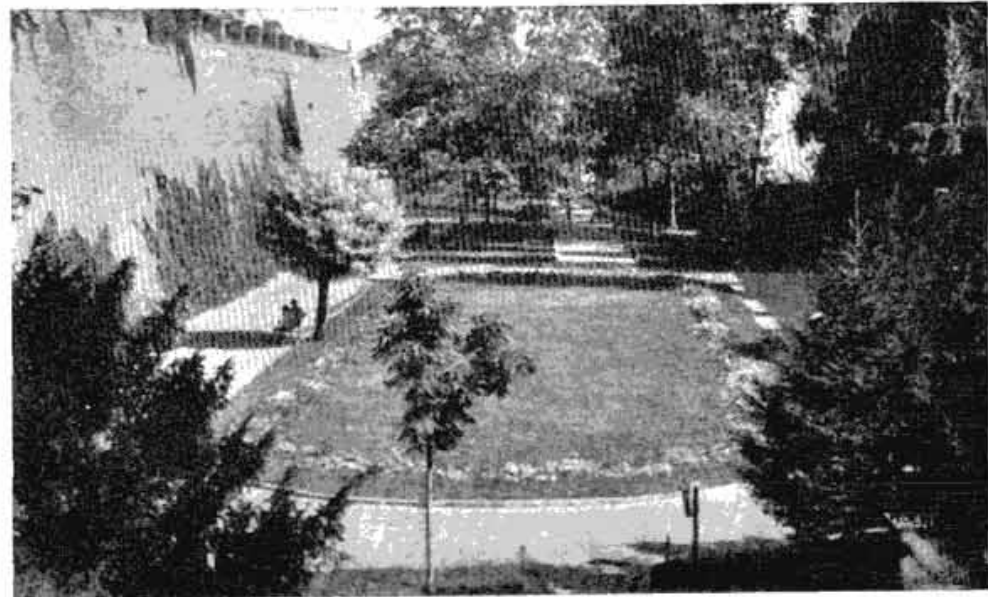
Сл. 10 — Калемегдан. Значај главног шеталишта биће повећан када оно буде повезано степеницама и терасама са приобалним деловима који треба да буду уређени за потребе одмора, спорта и разоноде

Сл. 11 — Калемегдан, споменик захвалности Француској

Сл. 12 — Посебну привлачност а и интимнији карактер имају делови Калемегдана између градских зидина, ван главних пешачких струјања

Сл. 13 — Део Калемегдана поред некадашњег спољњег одбранбеног зида

Првобитна намера пројектанта — да централна трака са дрворедима послужи као шеталиште, није остварена, него је она претворена у травњак.

По Лежеовој замисли изведен је и полукружни трг пред железничком станицом — Трг Братства и Јединства — са два сквера између саобраћајних токова. Леже тада није улазио у решавање саобраћајних токова на тргу, него је цео проблем посматрао углавном са становишта формалне композиције, под утицајем класичне француске школе. Он је желео да тај тада веома неуређени простор преобрази у парадни вестибил Београда, који ће путника дочекати са целинским архитектонским оквиром новог трга и са зеленилом на скверовима. Та његова замисао почела се спроводити у дело тек после Првог светског рата. Тај трг, са својим зеленилом, без обзира на своје недостатке у саобраћајном погледу, претставља једну завршену, прилично усклађену архитектонску целину.

Нова етапа у развоју градског зеле-

нила у Београду настаје после доношења Генералног плана Београда од 1923 године. Као главна позитивна тековина Генералног плана може се сматрати засађивање Топчидерског брда, стварање новог парка на простору од преко двадесет хектара. Тим парком је остварена непрекидна зелена површина од града до Топчидерског парка; то је уствари постао централни парк Београда, који је убрзо почео привлачити знатан део становништва. Парк на Топчидерском брду претставља највећи зелени масив у непосредној близини станбених делова. Привлачност тог парка је у његовој природној, скоро шумско-парковској обради. Ту је остварен присан додир градског човека са природом: он се ту креће потпуно слободно, по травним пољанама, између шибља, ван стаза, онако као у ванградским излетиштима.²⁰

²⁰ Пешачка кретања врше се углавном преко земљаних стаза које су трасирали сами шетачи, док су стазе према пројекту изведене само у грубом набачају.

Парк на брду има богату, разноврсну вегетацију, са лепим групацијама дрвета и шибља, са доста пријатних пропланака који обезбеђују ваздушна струјања и шире видике на парк. Као контраст природном, слободно развијеном парковском простору делује права, широка алеја обострано уоквирена дрворедима. Ни та алеја нема уређене пешачке стазе, него је цео простор углавном обрастао травом.

Значај тог парка био би несумњиво знатно већи када би он добио бољу везу са градским центром преко вијадукта у продужењу Делиградске улице и када би имао и везу са градским јавним саобраћајем. Поред тога требало би проширити садржину и функције тог парка. Њему недостаје мањи млечни ресторан, неколико заклона у случају невремена и други потребни мањи објекти. Један кутак тог парка требало би одредити за дечје игралиште за дужи, дневни боравак, са слободнијим облицима игре и разоноде.

Београд је добио и парк код Југословенског драмског позоришта на основи идеје из Генералног плана по којој је тај простор био резервисан за оперу, конзерваторијум и академију позоришне уметности са парковски обрађеним простором. После рушења старих касарни на том блоку, 1930—31 године долази се на идеју да се тај простор претвори у парк. Стварање новог парка на том простору имало је крупан значај за централни део Београда који је у то време био скоро без икакве јавне зелене површине. Парк код „Манежа” имао је широку гравитациону зону Источног и Западног Врачара, он је лежао на главној прузи јавног саобраћаја и био у близини неколико школа.

Погодно земљиште омогућило је брзо напредовање растиња, па је парк већ после једне деценије пружао повољне услове за одмор и освежење својих посетилаца. Парк је својим двема дијагоналним стазама привлачио и знатан део пролазног пешачког саобраћаја. Та зелена површина је у пуном смислу речи претстављала природну оазу у компактној структури централних делова града.

Међутим је композиција тог парка сувише крута, геометризована, са непотребно широким саобраћајним површинама. Основна грешка у композицији парка је у томе што он није рашчлањен на две-три терасе, што би омогућило развијање стаза у блажим нагибима и спречило спирање застора стаза од кишаша. Рашчлањавање парка у неколико висински различитих платоа омогућило би и његово диференцирање на просторе са различитим функцијама, оно би омогућило и разноврснију, интересантнију просторну композицију парка.

Повољан положај тог парка и његова развијена вегетација треба да буду реконструкцијом боље прилагођени данашњим потребама човека који тражи у парку више природности, повучености од саобраћајних токова, који ту хоће да се што потпуније одмори од геометризма

Сл. 14 — Посебну драгоценост чине низ борова на Калемегданској тераси које би требало очувати од даљег пропадања.

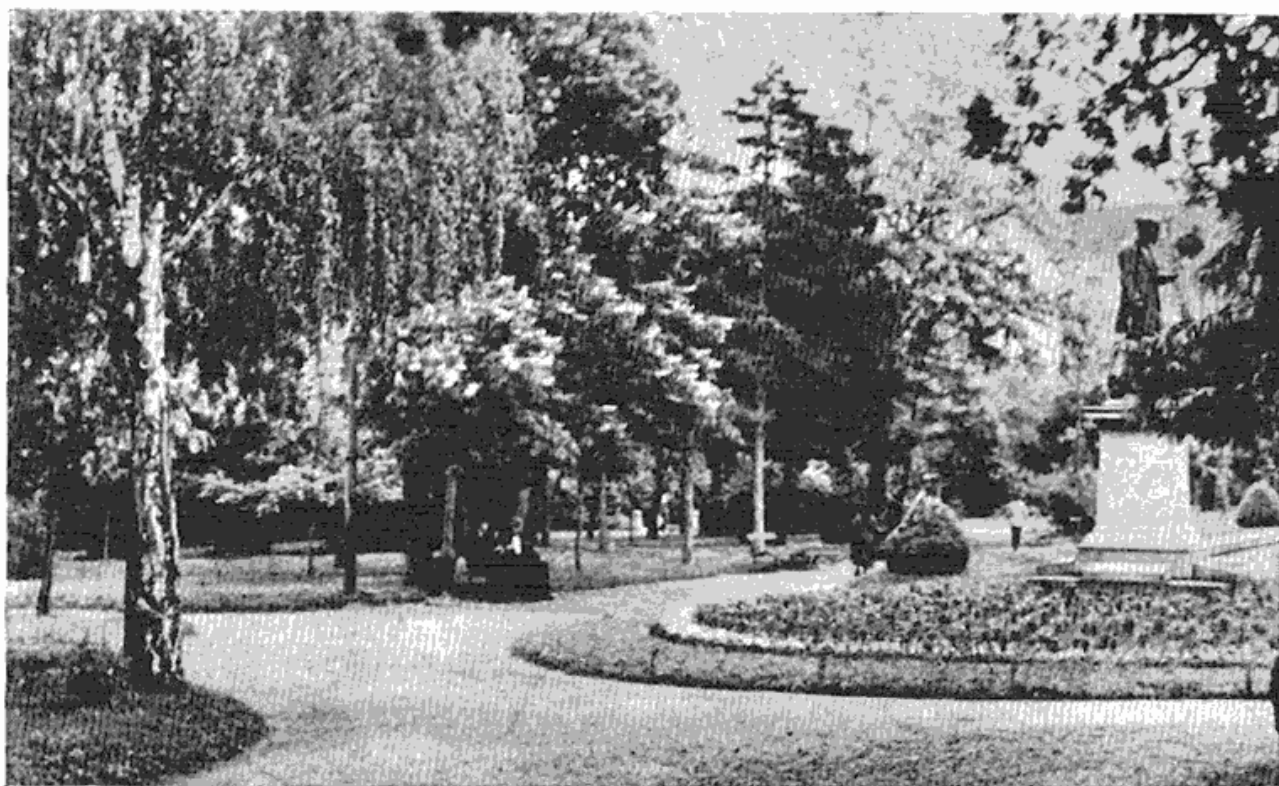
градских улица и блокова. Рушењем блокова према тргу Димитрија Туцовића парк би се површински удвостручио и тиме добио још већи значај у систему градског зеленила.

Централни део Београда добио је измештањем Велике пијаце и проширењем Панчићевог парка и његовом реконструкцијом нов парковски простор. Та Јосимовићева идеја унета је у Генерални план Београда, па је била ускоро после његовог озакоњења и остварена. Премештањем споменика Доситеја Обрадовића са сквера пред улазом у Калемегдан у нови Студентски парк тај простор је добио своју пунију садржину: споменици два наша велика културна делатника дају том парку карактер који одговара најстаријем културном центру у обновљеној Србији деветнаестог века.

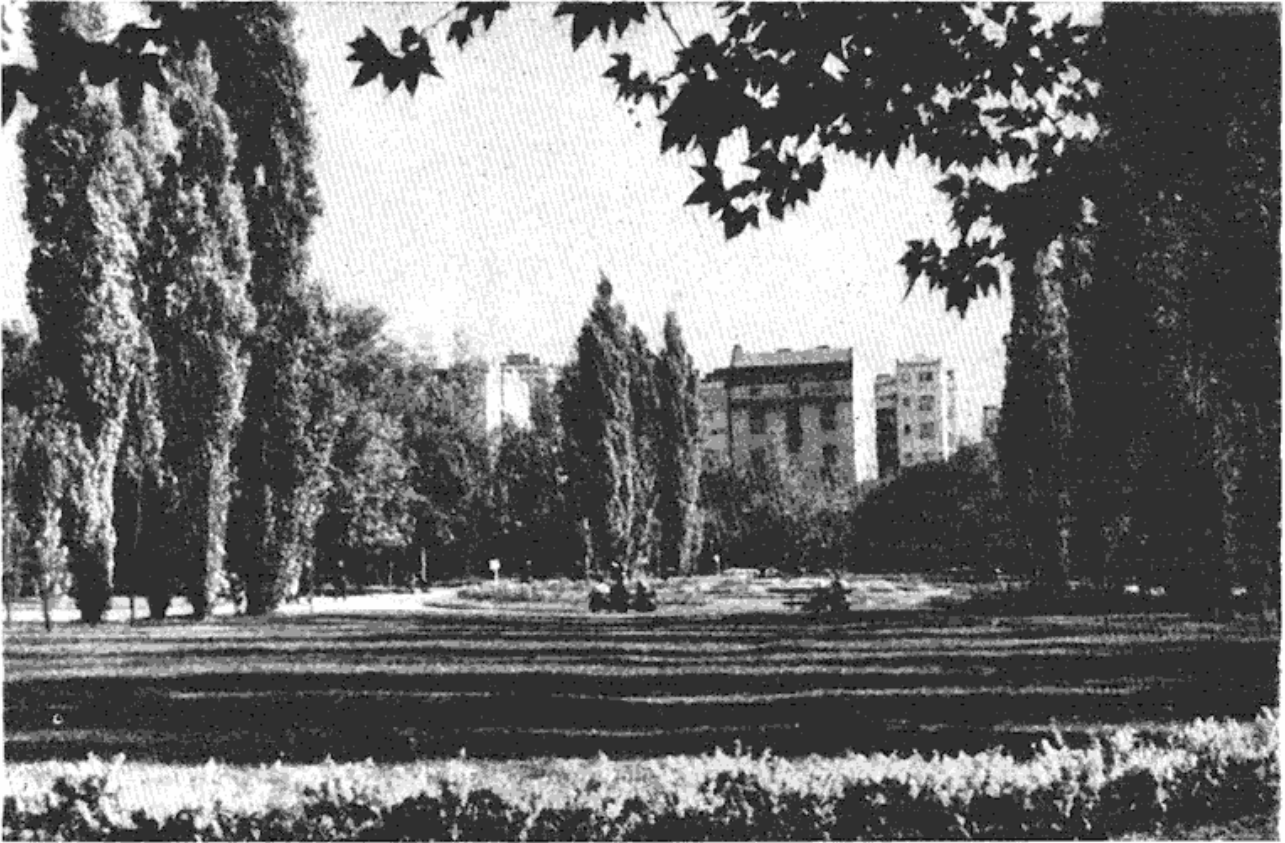
Биће од интереса да овде саопштим једно усмено завештање вајара Ђорђа Јовановића. У једном разговору са њим, неколико година пред његову смрт, упитао сам га: зар није могло бити нађено за споменик Вуку Караџићу боље место

од оног на коме је постављен? Он ми је тада одговорио да се он са тим местом није сложио, али да су ту други одлучивали, Рекао ми је да је он тада предлагао да се Вуков споменик постави у осовини Караџићеве улице, на самом Студентском тргу тако што би се, усецањем у ограду парка, створила једна платформа за споменик. На тај начин, рекао је стари мајстор, Вук би дошао у своје друштво и у одговарајућу средину. „Ја то нећу сигурно доживети, али ти остављам у аманет да ту моју идеју предаш јавности и да допринесеш да се она и оствари, јер Вук заслужује достојније место од оног угла на коме је”. Мислим да је Ђорђе Јовановић имао право да захтева да се његово дело постави онако како је он желео и како га је замислио, те би то био један од задатака оних који воде бригу о постављању споменика у Београду.

Са грађењем Студентског дома код Техничког факултета реконструисан је и стари парк Ђирила и Методија, који је добио нову садржину и композицију

Сл. 15 — Панчићев споменик у Студентском парку добио је богату и разноврсну вегетацију која симболично истиче значај великог ботаничара

Сл. 16 — Велики партер у парку код Југословенског драмског позоришта

која је истицала Студентски дом као централни објект парка.

Једна од неостварених замисли из Генералног плана од 1923 године је продужење Малог Калемегдана до простора испод Душанове улице, све до пројектованог Дунавског булевару. Тим пројектом се предвиђало и паркирање целе површине Доњег града, са стадионом који би користио за трибине падине Калемегданског гребена. До остварења те идеје није дошло, али, је, мимо Генералног плана, један део Малог Калемегдана и тврђаве употребљен за уређење зоолошког врта. Тиме је унет у Калемегдански парк један елемент за који је требало потражити повољније место, са ширим просторима, у саставу ванградског зеленила.

У Београду је, непосредно пред рат, почето са пошумљавањем у ширим размерама слободних простора испод Лаудоновог шанца. Оно је имало за сврху да спречи јаке ударе источних ветрова,

делимично и кошаве, али и да оствари у непосредној близини насељених зона већи парковски комплекс. Највећи део растиња у том делу уништен је за време окупације. После ослобођења извршена је обнова новим засађивањем садница.

Један од крупнијих недостатака Генералног плана из 1923 године је у томе што је пропуштена могућност за стварање централног парка ширих размера. Централно језгро Београда пружало је могућност да се у њему оствари парк на простору некадашњег Старог гробља, Ташмајдана и Тркалишта, све до зграде Техничког факултета. Међутим је по Генералном плану тај простор био намењен за стварање новог административно-управног центра са зградама: Београдске општине, министарстава спољних послова и унутрашњих дела, палате правосуђа, Министарства пошта и телеграфа, академије ликовних уметности, средње школе и цркве св. Марка. Комплекс између ул. Бориса Кидрича, Бу-

Сл. 17 — Пливачки басен у Студентском парку треба оспособити за његово функционисање изградњом свлачионице

леvara Револуције и улице 27 Марта био је у целини намењен за зграде универзитета. У целом том слободном комплексу био је само Ташмајдан одређен као простор зеленила. Таква урбанистичка концепција била је очигледно под притиском захтева о стварању управног центра у Београду, али је то била и линија најмањег отпора: поређати низ јавних грађевина на слободном простору, почев од зграде Народне скупштине до парка Ђирила и Методија, који је такође делимично био намењен за изградњу Народне библиотеке.

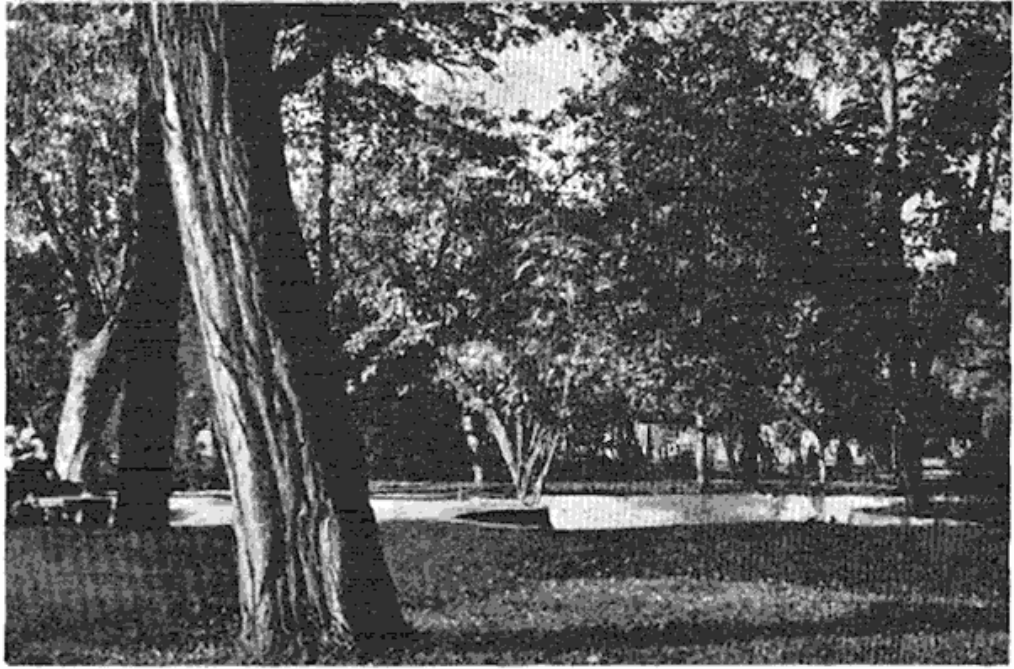
Када се отпочело са припремама за грађење Маркове цркве и Поштанске штедионице на простору Старог гробља, јасно је било да се тиме доводи у питање могућност претварања тог простора у парк. Године 1930 објављује се конкурс за идејне скице Поштанске штедионице, раде се пројекти за Маркову цркву. То је дало повода да преко јавности покренем питање стварања централног парка, указујући на негативне последице изграђивања јавних грађевина на простору Старог гробља, предвиђених Генералним планом.²¹ Том приликом предочено је да „данас у Београду

²¹ Б. Максимовић, Политика зеленила и градских паркова Београда, Општинске новине 15. IV. 1930.

постоји још једна само могућност за стварање једног централног парка. Та могућност је Старо гробље и Ташмајдан . . . да је Генералним планом предвиђено да се цео комплекс . . . резервише за будуће јавне грађевине . . . и да се остали део има паркирати. Али . . . да ће се грађењем црквених зграда . . . поред грађења Поштанске штедионице, потпуно блокирати главни приступ томе парку; да ће тиме изглед на њега из града бити потпуно затворен и онемогућен . . .”.

Даље је у чланку захтевано да се приступи рушењу старинарских барака и експропријацији приватних имања. Тиме би се омогућило да се отворе видици „на широку перспективу Ташмајданског парка”. На крају је указано на посебне природне привлачности тог простора, на чињеницу да „посматрач, стојећи на рубу отсечних, вертикалних обронака, има оно осећање које понеки људи траже у далеким екскурзијама”. Најзад је наглашено и то да тај парк „не би смео бити уређен по старом принципу украсних паркова”, него да он „пре свега мора да задовољи онај главни захтев: он мора бити тако уређен да задовољи потребе варошке деце, да један део буде одвојен само за њих и буде уређен по угледу на модерна дечја игралишта . . .”.

Сл. 18 — Пионирски парк је попунио велику празнину у јавном зеленилу која је постојала у центру, када је то била затворена »дворска башта«

Припремни радови на изградњи цркве и Поштанске штедионице настављали су се током 1930 и 1931 године, па је крајем 1931 године објављен и други чланак који се завршавао речима: „У овај мах поставља се једно једино питање: хоће ли и сме ли Београд пропустити и последњу могућност да центру обезбеди потребни минимум зеленила?“²²

Међу позитивне тековине на пољу озелењавања Београда у последњој деценији пред рат спада и обимно засађивање дрвореда по саобраћајним и станбеним улицама, што је у знатној мери допринело побољшању микроклиматских услова у тим деловима града. Веома добри резултати постигнути су импозантним дрворедима канадских топола у Немањиној улици, на булеварима Јована Цвијића, Димитрија Туцовића, Маршала Тита као и платанима на Булевару Револуције. Дрвореди на Булевару Револуције достигли су већ сада такве цинковске размере, да се морају предузети потребне мере за заштиту зграда поред њих. На слободним ме-

стима, дуж парка, платани су развили тако широке круне, да они пресвођавају не само тротоаре, него и коловозе. И многе уже станбене улице добиле су двоструке дрвореде, који се у вегетативном периоду претварају у густе зелене покриваче који засенчавају целокупну површину улице.

Реконструкција градског зеленила

После рата постигнути су леви резултати на реконструкцији мреже зеленила Београда. Стварани су нови зелени простори у новим деловима града који су у њима оскудевали, или их уопште нису имали. Често су то биле мале оазе које данас много значе у животу појединог дела града, оне су данас главни привлачни центри у топлим данима.

За најужи центар града био је огроман добитак када је бивша дворска башта, ограђена пуним, ружним зидом, предата грађанству као Пионирски парк, који је, рушењем старих зграда, проширен за око пола хектара. Тим парком је не само задовољена горућа потреба тог дела града, него је он постао и драгоцен елемент у композицији про-

²² Б. Максимовић, Централни парк Београда. Треба ли пропустити и последњу могућност да се у средишту Београда створи парк? Политика 23. XII. 1931.

стора око Савезне народне скупштине и зграде Савезног извршног већа. Нови део тог парка, испред зграде Савезног извршног већа, отвара према њој импозантну дубинску перспективу, даје јој, за Београд ретко, композиционо својство завршног, доминантног елемента дубинске композиције.

Подизање низа нових мањих паркова: поред Булеvara Југословенске народне армије до Дечје клинике, више Трга Ослобођења, код Шесте мушке гимназије, код Градске болнице, у Доњем граду, проширење Теразиске терасе, пошумљавање територије испод Лаудоновог шанца, Бањичког платоа, стварање Ташмајданског парка, — претставља значајне радове на остварењу шире мреже зеленила Београда. Позитивни резултати таквог рада, такве борбе за освајањем нових зелених простора, јасно указују на то који су даљи путеви у комуналној политици градског зеленила: сваке године уносити у зелени фонд новоосвојене просторе, не прекидати племениту борбу за увођењем живе природе у градске просторе.

Један од најкрупнијих резултата у озелењавању Београда претставља стварање парка код Ташмајдана. Првобитна замисао да се на том простору, путем расписаног конкурса, приступи изград-

њи комплекса музеја, била је на време одбачена, па је цео слободни простор, ван самог Ташмајдана обрађен као парк. Новијим проширењем парка на простору испод Правног факултета добијен је још један драгоцен зелени простор који ће се временом вероватно боље повезати са главним Ташмајданским парком.

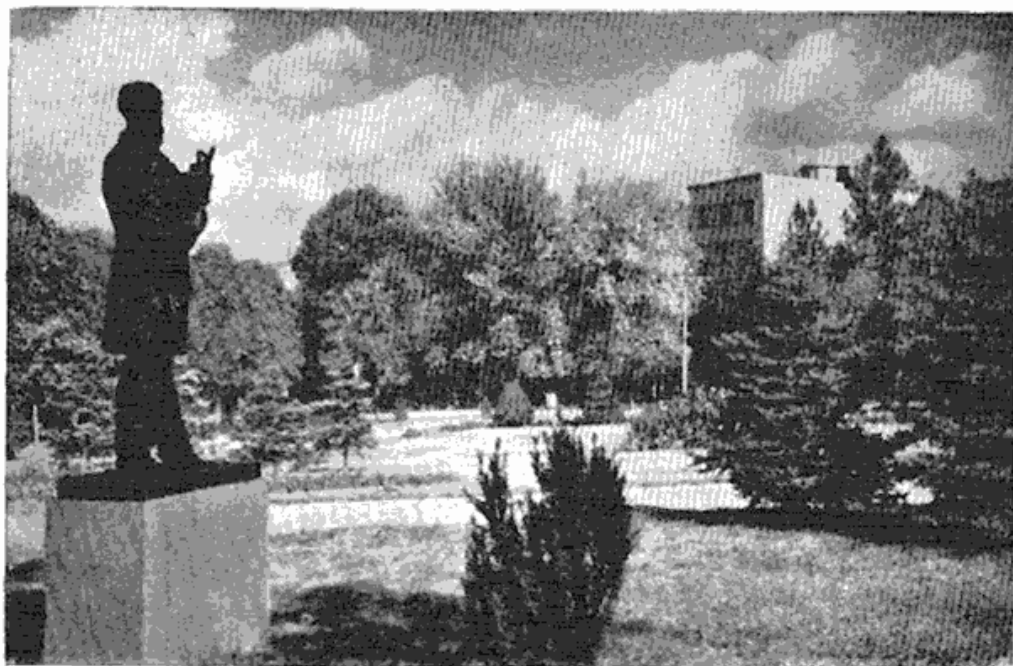
Уређењем летње позорнице, која служи и као простор за зимски спорт, Београд је добио у своме центру друштвени објект од већег значаја. Међутим је за тај објект сметња улица Георгија Димитрова, са низом станбених зграда. Таквом објекту је потребна много већа ширина и слободни хоризонти у слободној природи. Међутим, то само јасно потврђује да Београд оскудева у слободним зеленим просторима, и да је принуђен да их до максимума искоришћује. О томе сведоче спортски терени у некадашњим рововима Београдске тврђаве на Калемегдану, о томе јасно говори и чињеница што је бучни забавни парк, који несумњиво ствара сметње околним станбеним зградама, морао бити постављен у Ташмајдан, непосредно поред летње позорнице, поред гимназије.

Ташмајданском парку засада ствара извесне сметње трамвајска пруга која ће вероватно у ближој будућности бити измештена и замењена тролејбусима;

Сл. 19 — Део Ташмајданског парка који захтева да добије компактније зелене појасе високог зеленила по своме обиму који ће изоловати парк од околних друштвених и станбених зграда

Сл. 20 — Споменик Васи Пелагићу у новом парку испод старе опсерваторије

сметају и неколико околних зграда које су окренуле своје дворишне фасаде према парку и које ће такође бити једног дана уклоњене. Један део тог парка заузима и Сеизмолошки завод који се, обучен у зеленило, скоро и не примећује. Најзад, знатан је недостатак парка и у томе што је шетач потпуно изолован од Ташмајдана, који је ограђен гвозденим оградом. Шетња по ивици обронка изнад Ташмајдана могла је бити искоришћена као једна од највећих привлачности тог парка, на коју сам пре четврт века указивао.²³

По својој композицији и садржини Ташмајдански парк би могао да постане савременији, да одговара више потребама данашњег човека за освежењем у природној средини. Има у њему доста пролазних стаза, док су ретки мирнији кутови, изоловани простори. Посетиоцу тог парка треба обезбедити више разноврсних доживљаја, окружити га непосреднијом, живом природом која га неће потсећати на конвенционалне, геометриске скверове. Због ванредних видика на Дунав и Банат потребно је да се уклони ограда око Ташмајдана и да се на том месту створи главно шетали-

ште и тераса за посматрање, која се у нечему може равнати са Калемегданском терасом. У градском парку нема места забрањеној зони ни гвозденој огради која спречава приступ најинтересантнијем месту парка.

Калемегдански парк је много добио проширењем на највишем платоу Горњег града, на простору античког каструма. Одатле се отварају најшири видци на Панонску низију, на снажни ток Дунава, на Доњи град са преживелим старим објектима, међу којима доминира кула Небојша. Највећа вредност тог новог зеленог простора је у његовом доминантном положају, у шеталишту дуж саме ивице северног градског зида. Висинска разлика између те терасе и Доњег града од неких 40 метара, без икаквих прелазних елемената, даје том простору нарочиту привлачност, она човека потсећа на давна времена када је та висинска разлика била један од главних одбранбених фактора „вратница Балкана”.

Тај нови део Калемегдана има, на супрот отвореној панорами према Банату, на другој страни, према граду, затворен, миран архитектонски оквир градских зидова над којима се истиче, као интересантна доминанта, сахаткула, са градском капијом испод ње.

²³ Б. Максимовић, Проблеми урбанизма — Политика градског зеленила и паркови Београда. Београд 1932.

Сл. 21 — Нови парк испод старе опсерваторије на Булевару Југословенске народне армије, остварен 1951—1952 године

У том делу парка остављени су у травним пољанама остаци, темељи, старих грађевина. Они у извесној мери нарушавају јединство зелених површина и претстављају страног тело у томе простору. Ту је могућно поставити питање: каква је сврха задржавања тих темеља? Ако са историског становишта то има неки значај, можда би било довољно имати тачан геодетски и фотографски снимак тих објеката, па и њихову макету. Овако, они не претстављају никакву уметничку вредност, не побуђују код шетача никакав интерес и пре сметају и ремете парковску атмосферу као туђи елементи.

Један од важнијих проблема реконструкције целог Калемегдана је у стварању саобраћајних веза између његових тераса и речних обала. Међутим, решавање тог питања тесно је везано за ослобођење приобалне зоне од железничких постројења и уређење тих тери-

торија за потребе одмора, спорта и разоноде. Значај и привлачност Калемегдана биће несумњиво повећани када се он буде повезао преко удобних степеница, рампи и тераса са обалним купатилима, спортским просторима и шеталиштима. Засада још увек лежи неискоришћен један од најдрагоценијих, по природном положају, најлепших простора Београда, на ушћу Саве у Дунав. То је мртав, скоро неприступачан угао града који заслужује да му се поклати највећа пажња у урбанистичком плану Београда. Такав задатак — уређења Доњег града и целе приобалне зоне испод Калемегдана — требало би решавати путем јавног, општег конкурса. Програм за тај конкурс требало би да буде што слободнији, да програм уствари дају сами учесници конкурса. То би, у овом случају, био прави идејни конкурс, који не би био спутан крутим програмским захтевима.

Кад је реч о конкурсy било би најповољније да се њиме обухвати реконструкција читавог Калемегдана, који заслужује да у његовом решавању учествују што шири кругови наших архитеката. Калемегдан је, заиста, и једини историски споменик Београда који не носи печат туђинске власти, ако при томе мислимо само на његову парковску и уметничку садржину. Ту се поставља и питање будуће улоге елемената тврђаве у општој композицији будућег Калемегдана.

Даље потребе Београда за зеленилом су многобројне и разноврсне. Оне могу бити задовољене само у дужем, систематски вођеном планском раду, уз упорну борбу против многих сметњи које ће се при том раду јављати. Морамо бити свесни да је ту у питању коренити преображај Београда из старе, преживеле, нехигијенске структуре у град са новом, здравијом, природнијом садржином. У

том дуготрајном процесу нестајања старог и настајања новог, битно је да се доследно спроводи одређена напредна концепција, те да се сваким рушењем не добија само нова зграда, него да се тиме остварују и нове урбанистичке концепције, да оно значи и повећање зелених простора Београда.

У остварењу тог широког плана реконструкције и проширења зеленила Београда треба да учествују сви они инвеститори који граде станбене и друштвене зграде. Засад се још увек мало обраћа пажња на засађивање унутрашњости оних станбених блокова који су добили нове станбене зграде већег обима. Било би потребно да се у инвестиционе програме, па и у главне пројекте станбених зграда, обавезно уносе прерачуни за уређење дечјих игралишта и вртова у саставу блокова за те зграде. Уколико се то не учини, настаје опасност да слободно земљиште остане више го-

Сл. 22 — Дедињски булевар, остварен према Генералном плану Београда од 1923 године, претставља једну од најлепших зелених артерија Београда. Тај булевар је, са парком на Топчидерском брду, главна тековина Генералног плана од 1923 године

дина необрађено, или да буде нестручно обрађено.

Када је у питању реконструкција зеленила Београда у вези са новим грађењем требало би донети једну одредбу о обавези одржавања постојећег зеленила веће вредности. То би било потребно нарочито за оне делове града који су данас недовољно изграђени, са доста вртова, где би, приликом пројектовања нових зграда требало узети у обзир постојећа већа дрвета, и пројекте прилагодити тако да се сачувају дрвета од вредности.

Један од основних задатака реконструкције мреже зеленила је у стварању довољно пространих фискултурних игралишта и вртова уз све школе и дечја забавишта. Највећи део школских дворишта данас не пружа могућности да се на њима организују савремени школски вртови и фискултурни простори у зеленилу, који захтевају површине од 1,0 до 2,0 хектара.

Већину школских дворишта треба проширити на рачун суседних земљишта, путем експропријације. Тек на тај начин можемо помишљати на стварање савремених школских вртова са фискултурним игралиштима, са отвореним басенима, са довољно слободних простора у зеленилу за одмор. Таква школска дворишта постаће привлачни центри омладине и ван школских часова, то ће уствари бити основна фискултурна језгра, која ће бити равномерно распоређена по свим деловима града.

У саставу радова на реконструкцији мреже зеленила требало би решавати и размештај отворених пливачких басена и сунчалишта по граду, која би била приближена становима, у саставу зелених простора за одмор и спорт. За многе делове града су купатила на Сави и Дунаву сувише удаљена, одлазак је скопчан са губитком времена, па и са извесним напором. Таква отворена купатила требало би стварати у саставу нових паркова, фискултурних простора, у близини дечјих игралишта. На тај начин би се стварали већи масиви зеленила, са сложенијом садржином, који би осетно побољшавали микроклиматске услове станбених крајева у летњим данима.

Стварали би се спортско-одмаралишни комбинати који би добијали функцију главних привлачних друштвених центара у појединим деловима града.

Проблем стварања летњих биоскопских башта и отворених позорница требало би такође решавати у склопу мреже градског зеленила. Засада је Београд у томе оскудан. Оно што постоји, то је

Сл. 23 — Нови парк код Дечје клинике врши двоструку улогу: као јавни простор за освежење и одмор за тај крај града и као заштитна зелена зона за Дечју клинику

мало и углавном не задовољава по уређењу, ни по својој околини.

Питање смештаја забавних паркова требало би да добије своје дефинитивно решење у разради генералног урбанистичког плана. Требало би се у првом реду позабавити питањем садржине тога парка, његове културно-забавне функције. Не може нам бити свеједно да ли ће ти паркови задовољавати потребе градског човека за освежењем и здра-

вом, културном разонодом, ни да ли ће се питање њихове садржине оставити произвољним схватањима и појединачним интересима. Несумњиво је да забавни паркови, баш због велике посећености, заслужују да буду укључени у оквир општих културно-просветних проблема Београда који траже своје исправно решење.

Сл. 24 — Ташмајдански парк у првој фази свога живота

Међу крупније проблеме реконструкције зеленила Београда спада озелењавање нових делова Београда на левој обали Саве. На том простору који тек треба да се изграђује и уређује пружају се најшире могућности стварања новог типа града — града у природи. Новије урбанистичке концепције које се односе на изградњу тог дела Београда дају доминантан значај слободним просторима у зеленилу који треба да прожимају у широким површинама све насељене де-

лове града. Оно што није могло да се оствари у старом делу Београда моћи ће да се спроведе у новим деловима: стварање широких приобалних зона у зеленилу за освежење, одмор и спорт. Тек на тај начин биће оправдано говорити о „граду на две реке“, тек тако ће Београд у пуном смислу лежати на обалама својих река.

За веома обимне радове на озелењавању тог дела Београда биће потребна испитивања технике засађивања, утврђивања врста растиња које ће најповољније успевати на томе тлу.

Као један од значајних проблема проширења зеленила ван града може се сматрати стварање широке зелене магистрале која би изводила из града према главним излетиштима око Београда, и која би омогућавала пешачке везе кроз зеленило од Београда до Авале, до околних природних излетишта. Било би вредно приступити испитивању могућности повезивања пешачким зеленим артеријама Топчидера и Кошутњака са долином Топчидерске реке према Реснику, па даље са Авалом, Шупљом Стеном и другим пределима од интереса за излетнике који воле дуже маршруте.

Добра је замисао о стварању крупног масива зеленила, са више хиљада четинара, у облику спомен-парка у Јајинцима. Тај парк подигао би се на падини од Торлака према Авалском путу, око простора на коме је дало своје животе осамдесет хиљада родољуба и бораца за слободу наше земље, за нови друштвени поредак.

Меморијални карактер тог великог жртвеника наших народа биће снажно изражен вечитом природом, њеном величином и лепотом, пуном тишином која ствара одговарајућу атмосферу споменика. Спомен-парк у Јајинцима претстављао би у склопу ванградског зеленила најимпозантнији и најмонументалнији зелени комплекс.

Топчидер и Кошутњак

Топчидерски парк са Кошутњаком чини главно, традиционално излетиште које има веома повољне услове за дужи одмор и освежење у природној средини.

Топчидер са Кошутњаком захвата импозантну територију од 348 ха, од које је знатан део под старом шумом. Посебну привлачност томе ванградском парку дају његови живи извори, који данас почињу да губе своја историска имена: Кнез-Милошева чесма код његовог конака и Хајдучка чесма у ували Кошутњака. Топчидерска река могла је остати такође као један од веома привлачних природних елемената да није пре рата претворена у канализациони колектор. Уколико се проблем канализације не би решио на други начин — а то би се морало учинити — остало би као једино решење да се Топчидерска река уведе у затворен канал. То би несумњиво био губитак за Топчидер.

За уређење Топчидера био је 1925 године расписан међународни конкурс. Одзив за тај конкурс био је веома повољан, са идејним пројектима који су за оно време претстављали лепе вредности. После тога била је образована посебна комисија која је имала задатак да разради коначни пројект уређења Топчидерског парка. Нажалост, од читавог тог рада није било никаквих резултата. Топчидер је и даље био остављен самом себи, он је живео од своје прошлости и од природног развика.

Велики удар су Топчидер и Кошутњак претрпели од железница. Отсуство

генералног плана Топчидера и Кошутњака омогућили су да се у Топчидеру несметано развија ранжирна станица, која је од Кошутњака одузела драгоцене пољане у низији. Тиме је створена и широка, озбиљна брана између Топчидерског парка и Кошутњака, због које је целокупан пешачки и колски саобраћај између та два дела морао бити упућен кроз мрачан, непријатан подвожњак, који грубо прекида природну свежину и присиљава пешака на подземни пролаз.

Тај крупан недостатак Топчидера биће уклоњен према пројекту Генералног плана Београда од 1950 године, који предвиђа реконструкцију железничког чвора Београда и потпуно ослобођење Топчидерске долине од свих железничких постројења. Тиме ће бити омогућено органско спајање Топчидерског парка са Кошутњаком и ослобођење великих простора који су данас под железничким шинама. Међутим остварење реконструкције железничког чвора захтеваће дужи период, па би требало нешто предузети да се омогући повољнија, удобнија пешачка веза, подвожњака. Чини се да би пријатнији утисак на излетника остављала лака конструкција једног надвожњака изнад Топчидерске железничке станице, која би га изводила непосредно у шумски масив изнад станице. Тиме би се и знатно растеретили густ

Сл. 25 — Стаза од грубо обрађених камених плоча добила је, по својој обради, значај декоративног парковског елемента

Сл. 26 — Простор старог каменолома искоришћен је после рата за стварање летње позорнице код Цареве Ђуприје, близу Топчидерског парка

пешачки токови који се крећу према Хајдучкој чесми једином прилазном артеријом испод подвожњака. Треба се потсетити да је некад брдо изнад Топчидерске станице било радо посећивано када је прилаз њему био могућ прелазом преко пруге. Данас је прилаз ка брду упућен једино аутопутем изнад Завода за израду новчаница, али тај води у друге пределе, који имају своје особености и лепоте.

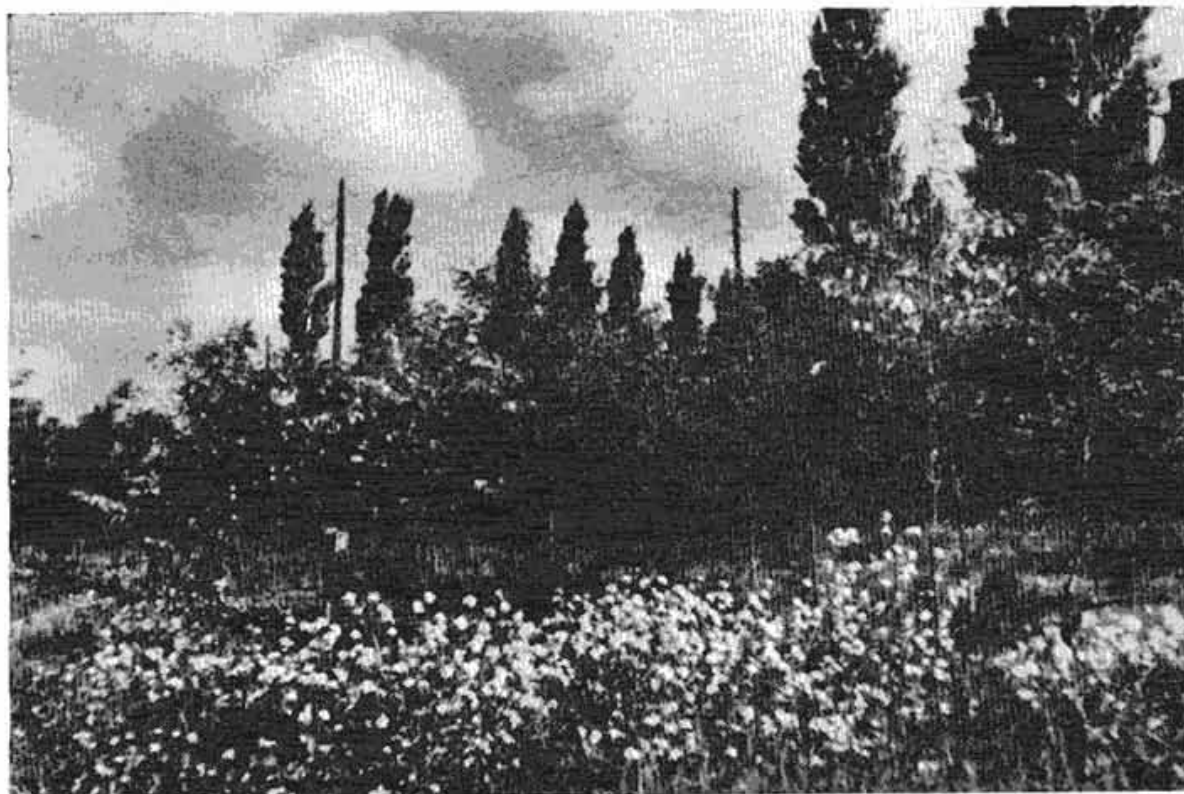
Најпосећенији део Топчидера је простор око Кнез-Милошевог конака који је данас уређен као Музеј Првог српског устанка. Таквим смештајем тај значајан музеј је добио свој прикладан историски оквир, тако да се ту може чак говорити о јединству садржине и облика музеја.

Тај део парка има свој историски значај. То је био први парковски уређен простор нове престонице Србије који је имао углавном да служи за личне потребе кнеза Милоша. Из тог периода остали су, поред самог конака, црква, споменик-обелиск, камен-бињекташ, са кога се Милош пео на коња, чесма испод цркве и, вероватно, стари платан пред конаком. У гравури Квицова из 1856 године дрво на месту данашњег платана је још младо, док је у акварелу Гебела

из 1881 године платан већ добио подупираче за своје гране. До пре рата испод платана је још стајао очуван и мраморни сто кнеза Милоша у коме је било уређено: „М.О. 1860“.

Поред тих историских објеката између цркве и конака стоји камена чесма за коју данас већина посетилаца не зна да је то некадашња Теразиска чесма, подигнута 1860 године, а премештена у Топчидер 1911, приликом преуређења Теразија. Тај објект добро стоји у тој историској средини и природној околини, али то није његово право место. Београд је веома оскудан у историским споменицима, па би било уместно да се Теразиска чесма врати на своје првобитно место, или у његову близину, можда у оквиру Теразиске терасе, јер би она на старом месту сметала пешачком саобраћају поред хотела „Москва“.

Привлачност парка око Музеја Првог српског устанка лежи у његовој природној обради, у широким пољанама, са добро распоређеним групацијама лишћара и четинара, са интересантним силуетама старих солитера. Лагана ваздушна струјања између околних брда и низије доприносе пријатном микроклимату тог дела парка.

Сл. 27 и 28 — Београдски паркови одликују се природном, једноставном обрадом ширих пољана, слободних групација дрвета и шибља складним односима између високог и ниског растиња. То је оно што им даје особену привлачност и осећање шетача да се налази у далеким ванградским природним пределима

Поред железничке пруге сметњу Топчидеру чине и пролазни путеви који га пресецају на више места. Нарочиту сметњу претставља укрштање путева око Милошевог конака. Пројекти реконструкције предвиђају вођење путева периферно, тако да не пролазе кроз парк.

Топчидерском парку недостају водене површине за спорт и забаву. Парк би постао много привлачнији када би добио веће вештачко језеро на коме би се развио спорт на води. Земљиште Топчидера је некада било подводно, па би требало испитати могућност стварања једног језера које би се напајало делимично од текуће воде из чесама, делимично од подземне воде. Када би се решило питање чистоће Топчидерске реке, тада би се из ње могао напајати читав систем канала и вештачких језера, што би Топчидерском парку дало битно други карактер и другу садржину.

Занимљивост Топчидера, а нарочито Кошутњака, била би већа ако би добили разноврснију фауну. Треба се сетити да је Кошутњак пре неких четири до пет деценија с правом носио то име. Човек је могао често да посматра групе кошута како долазе на појило у пољани, испод некадашњег дечјег летњиковца. Оне су уништене у Првом светском рату, па би требало оживети име Кошутњака. И не само то. Требало би да се управа Топчидерског парка позабави питањем фауне у ширим размерама, па чак и могућношћу да се Зоолошки врт премести у шире просторе, у средину која ће моћи боље да задовољи потребе те установе.

Кошутњак је у првом делу, иза подвожњака, претворен у забавни парк. Међутим је тај простор веома примитивно уређен, објекти су ту размештени без икаква плана, што све оставља на излетника нимало пријатан утисак. А то је први утисак о Кошутњаку. Забавни део је увек бучан, прашњав, па би добро било када би се он померио на друго, мање упадљиво место.

Добро је постављен нови ресторан са малим вештачким језером, које оживљује тај комплекс. Међутим би требало обезбедити више текуће воде језеру, које оскудева у њој.

Остали делови Кошутњака, на брдо-

витом земљишту, имају карактер шумског парка. Ти делови су обрасли старом, углавном, храстовом шумом, без већих пропланака који би привлачили излетнике. Најлепши делови Кошутњака су на његовој узвишеној заравни, која има широке природне пољане са лепим групацијама храстова и појединачним солитерима.

Акције за озелењавање Београда

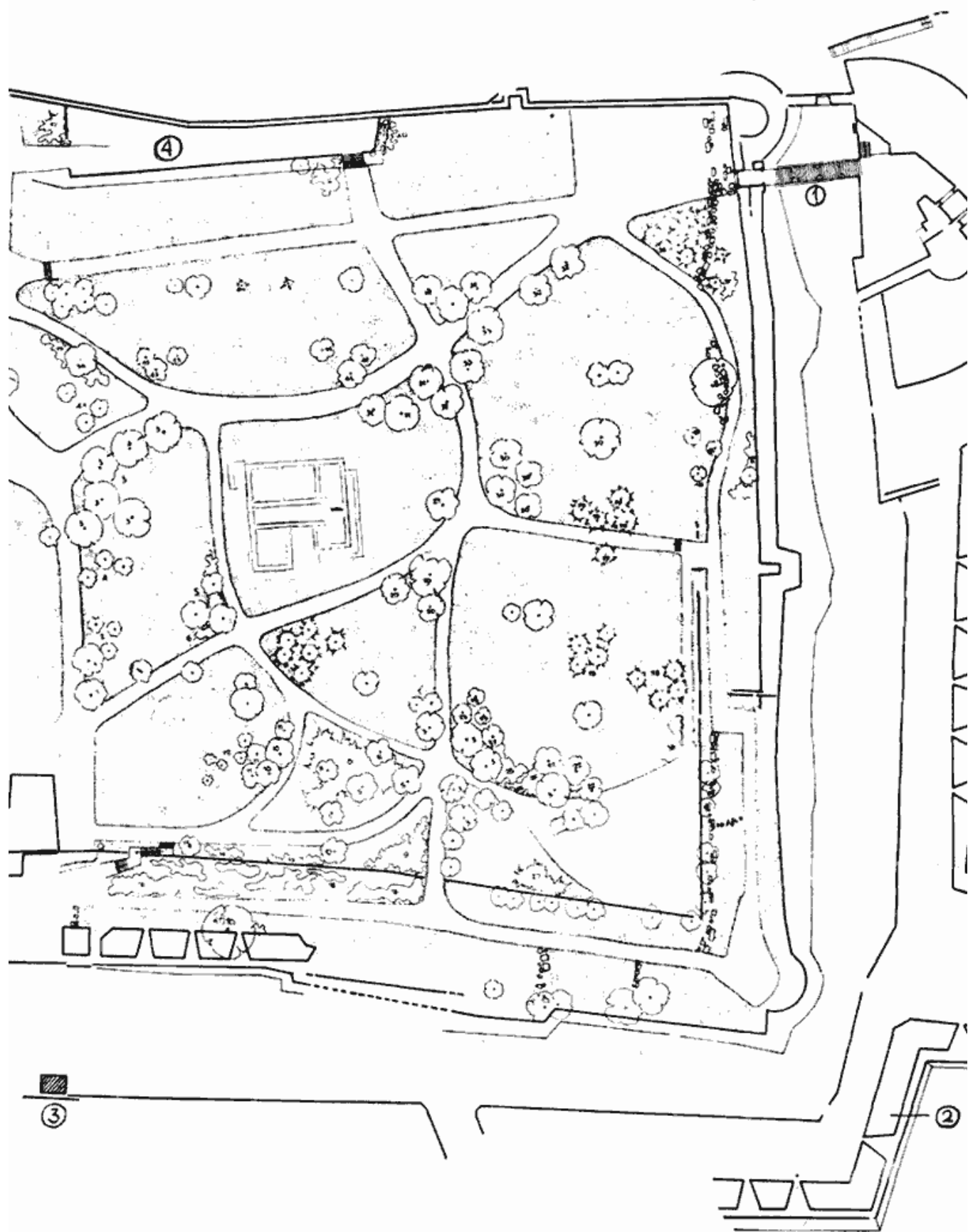
Код питања: како спровести пројекте озелењавања Београда неминовно се долази до закључка да би ту требало потражити и друге путеве, поред нормалних, у оквиру комуналних радова. Ту не би требало заборавити васпитно-педагошки значај „дана зеленила“, када би све београдске школе изашле на терен и када би сваки ученик засадио по неколико садница. Не треба заборавити да су такве акције давале веома лепе резултате и да је то сигурно један од путева да озелењавање Београда пође бржим темпом.

Ако би се такви „дани зеленила“ спроводили с пролећа и с јесени, у време које је повољно за засађивање, па ако би у томе раду узели учешћа и београдски студенти, тада није тешко замислити да би такве акције у току од неколико година обухватиле обимне територије будућих шумских паркова, излетишта, заштитних појасева са стотинама хиљада младих садница.

Пре тога би требало решити проблем експропријације оних земљишта која долазе у обзир за пошумљавање, односно, доношење посебних законских прописа о могућности засађивања таквих земљишта и пре него што се процес експропријације заврши. Тиме би уједно било принципијелно решено једно крупно питање правилног развитка нашег града, питања спровођења у дело напредних урбанистичких концепција о реконструкцији наших градова, чије остварење наилази на тешкоће, углавном, због питања приватних земљишта која су планом предвиђена за будуће паркове, излетишта и заштитне зоне.

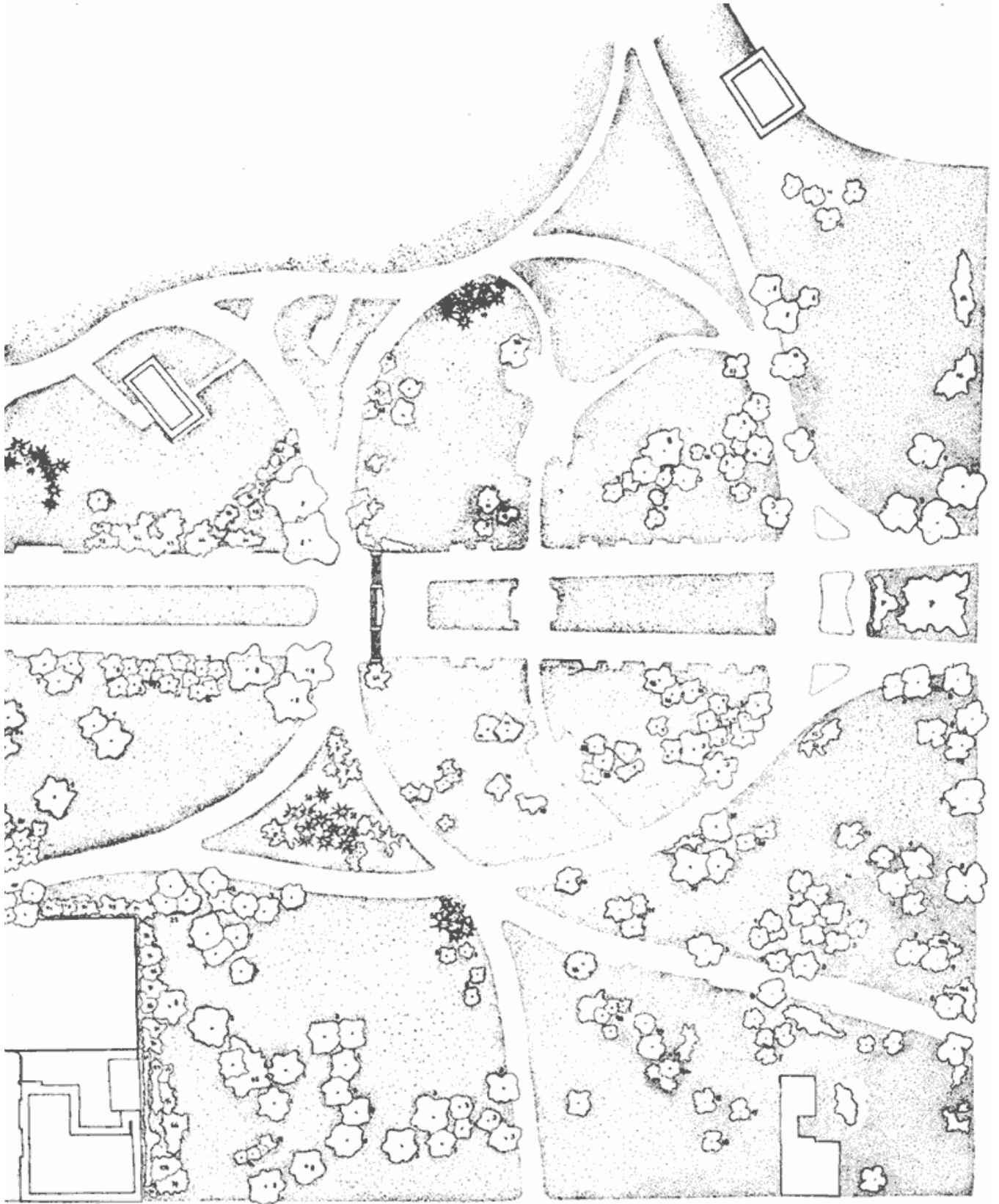
Сл. 29 — План Калемегданског парка:
1 — Велики Калемегдан; 2 — Мали Калемегдан; 3 — Нови део парка у Горњем граду; 4 — Парк у Доњем граду

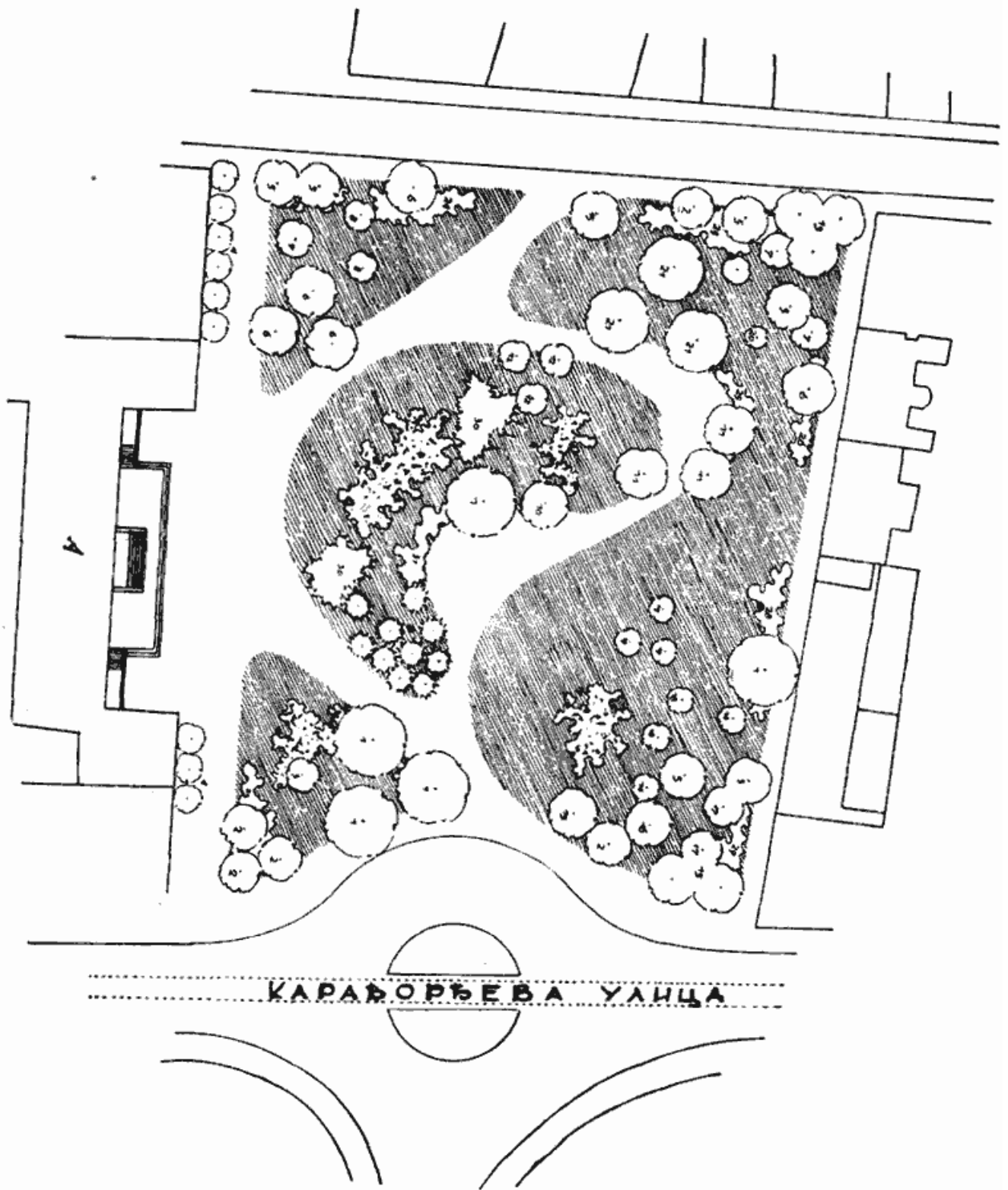

Сл. 30 — План новог парка на највишем платоу Горњег града са кога се отварају далеки
видици на Панонску низију

Сл. 31 — План новог парка код Ташмајдана

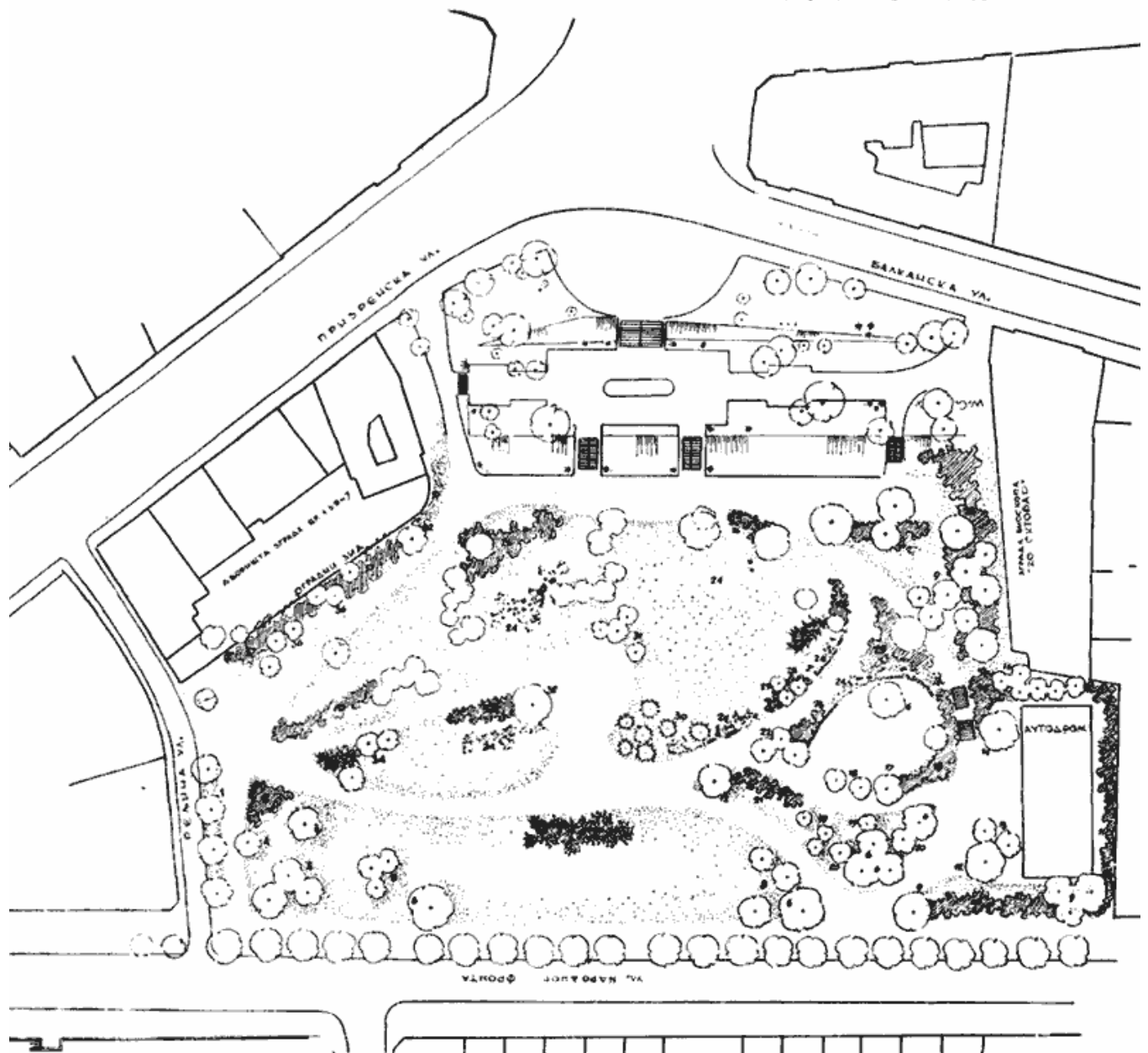

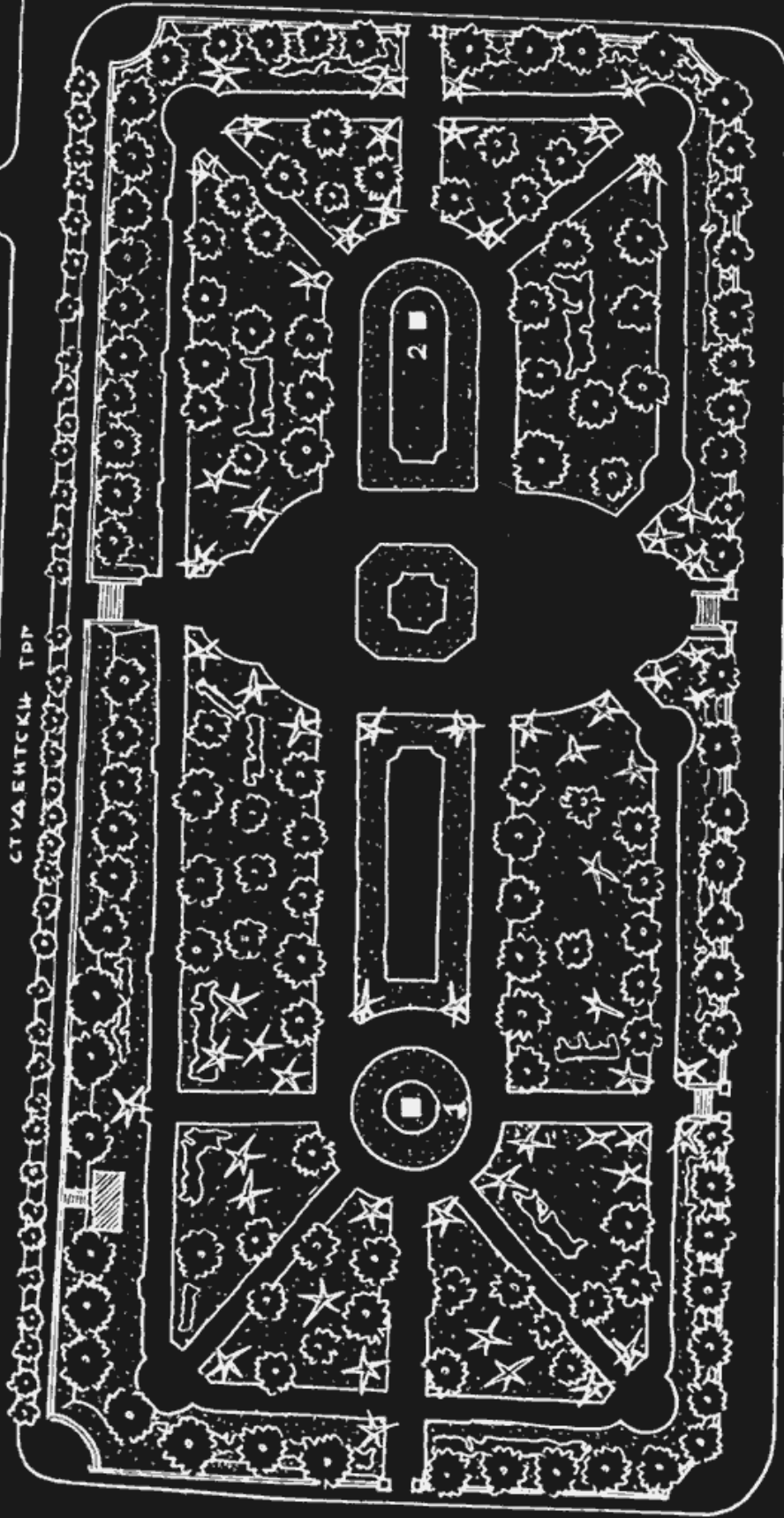
Сл. 32 — План сквера пред зградом Економског факултета, завршни део Теразиске терасе

ТЕРАЗИЈЕ

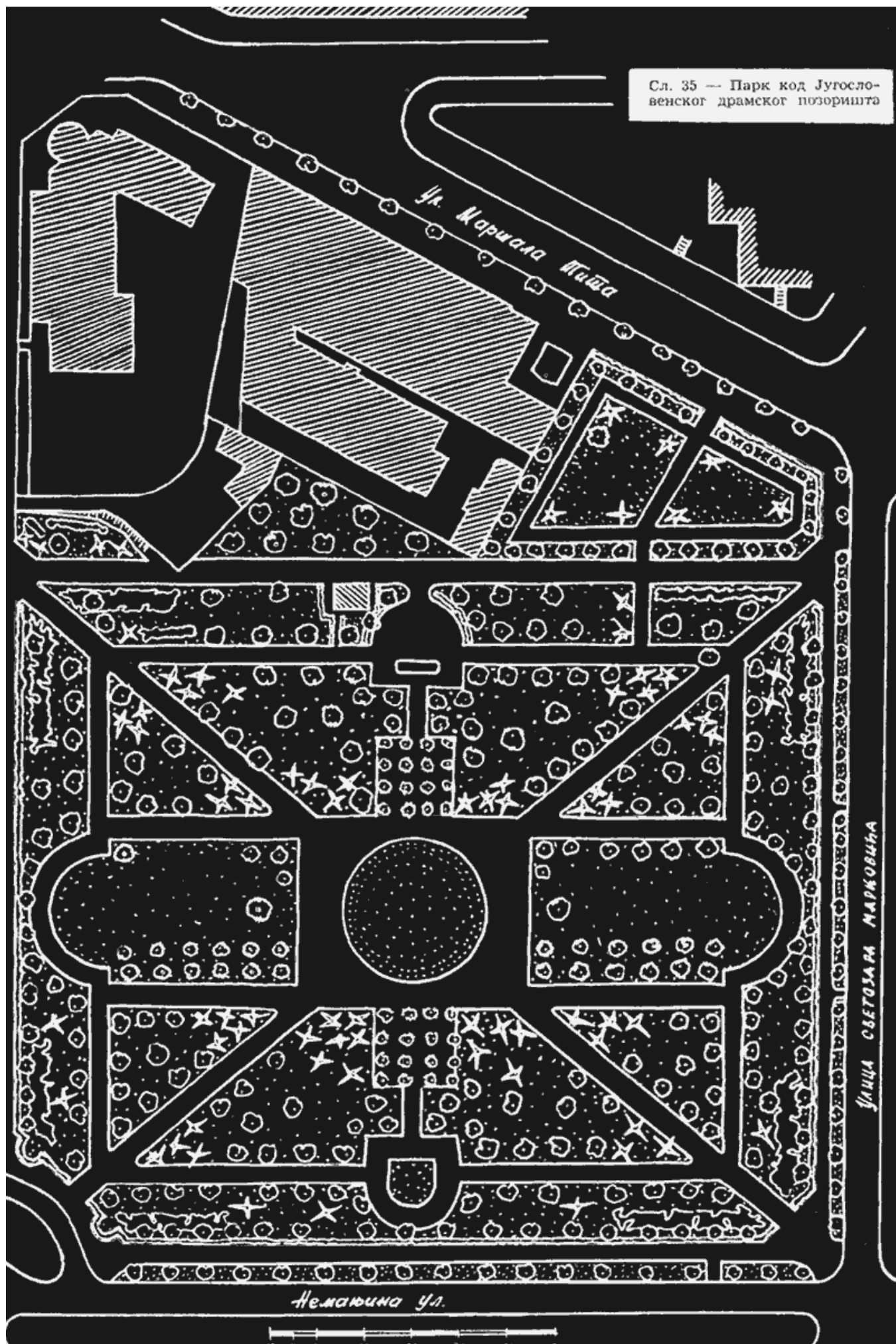

Сл. 33 — План првог дела Теразиске терасе

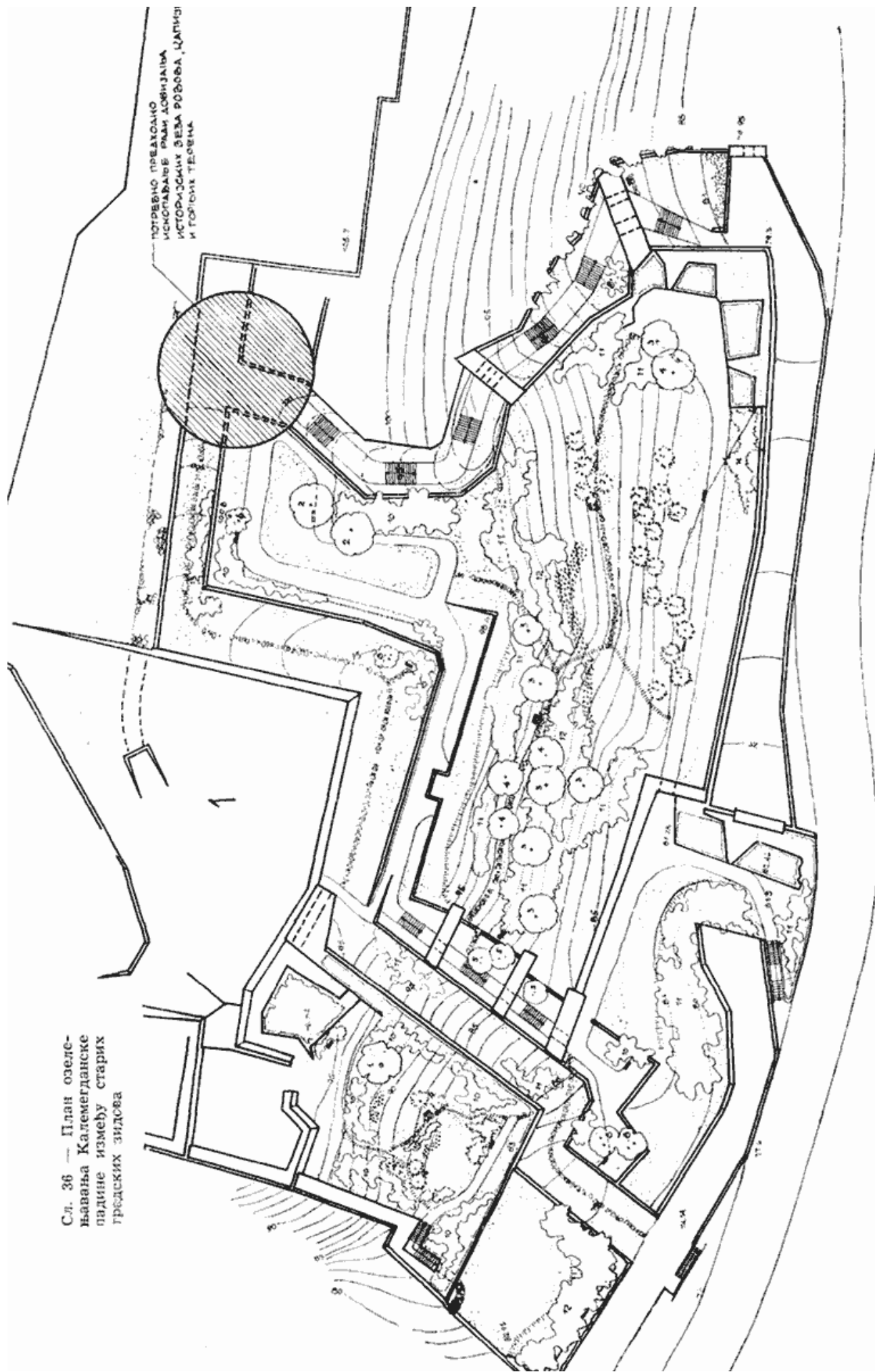
Сл. 34 — План парка на Студентском тргу

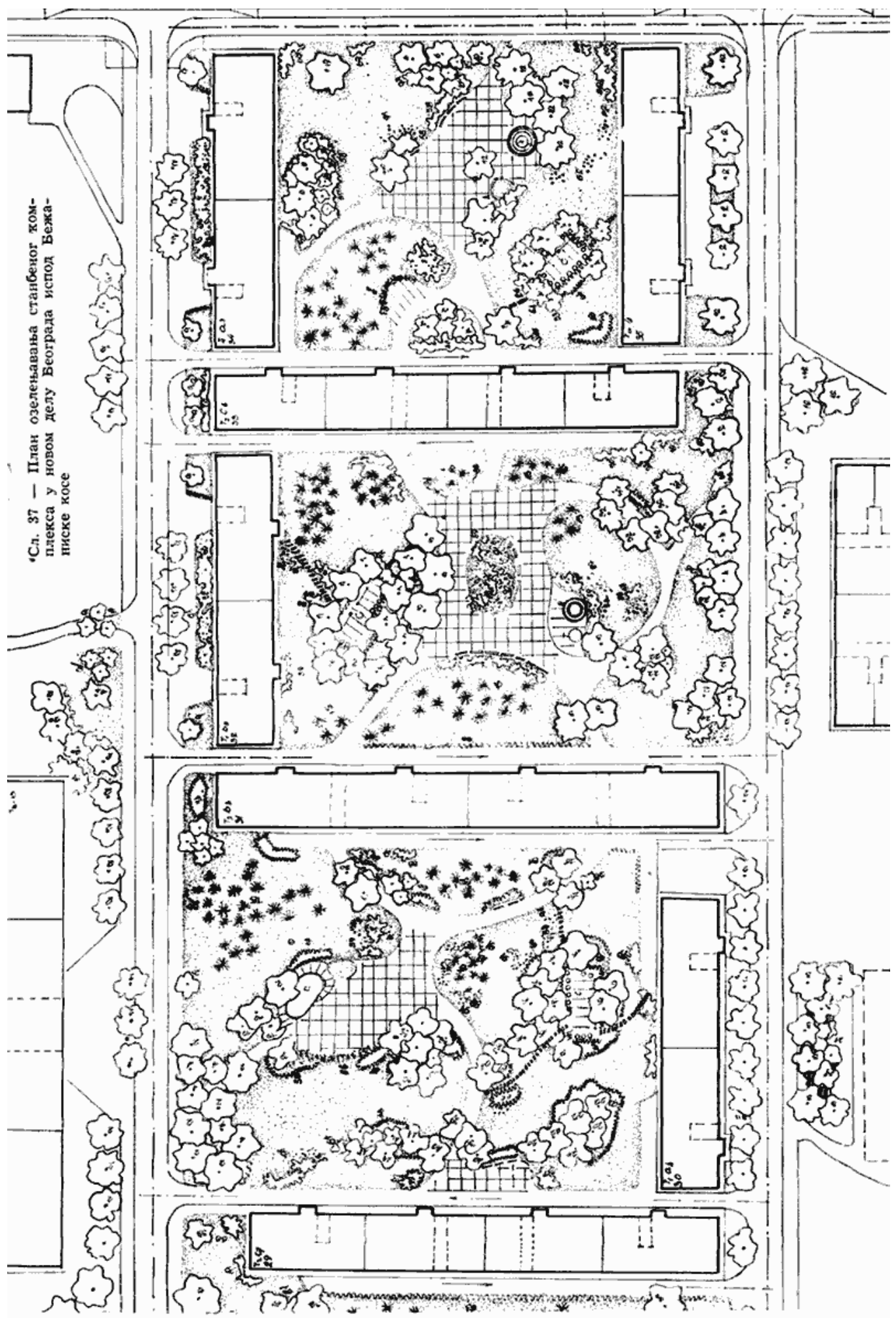
Сл. 35 — Парк код Југословенског драмског позоришта

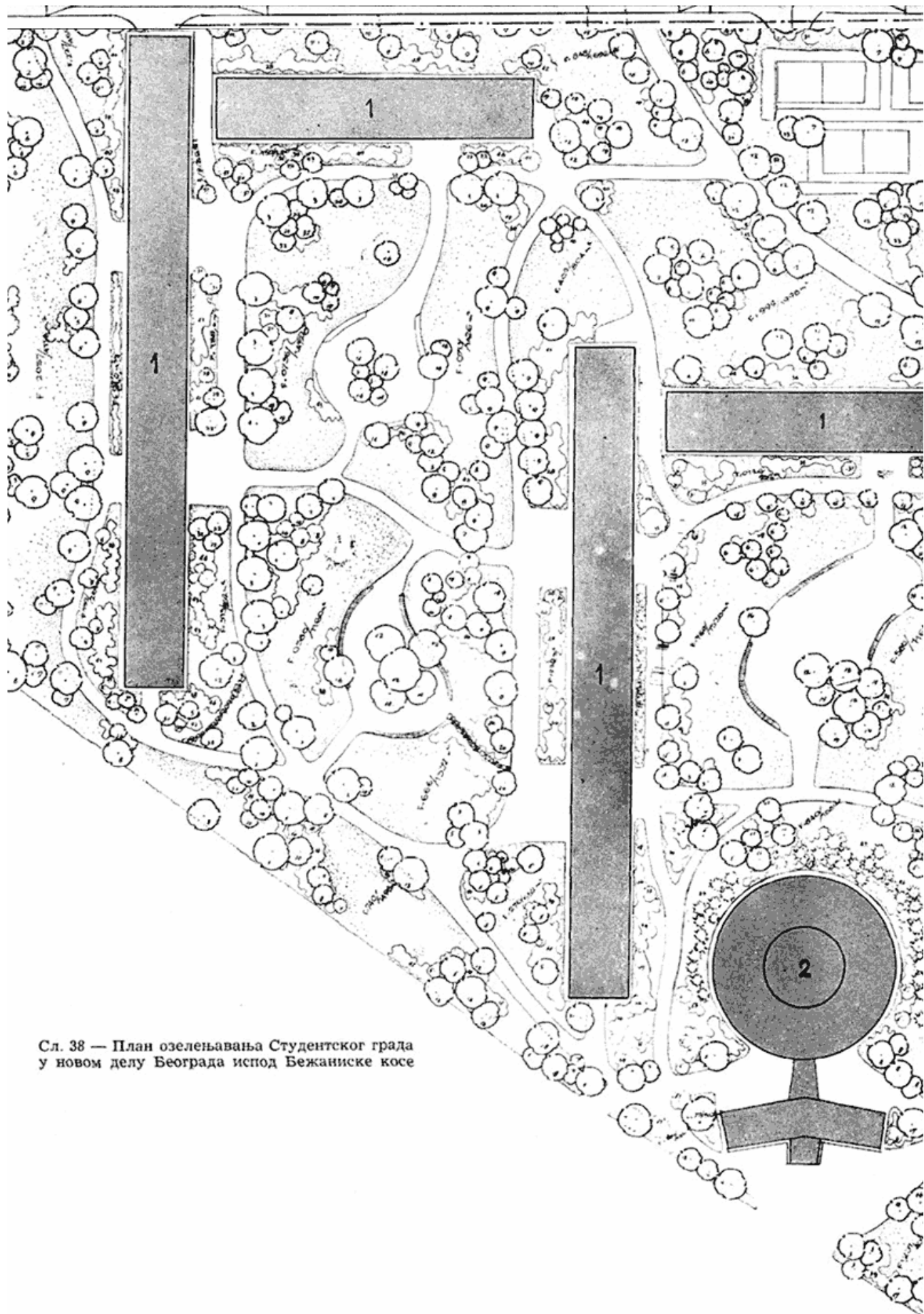

Сл. 36 — План озеле-
њавања Калемегданске
падине између старих
градских зидова

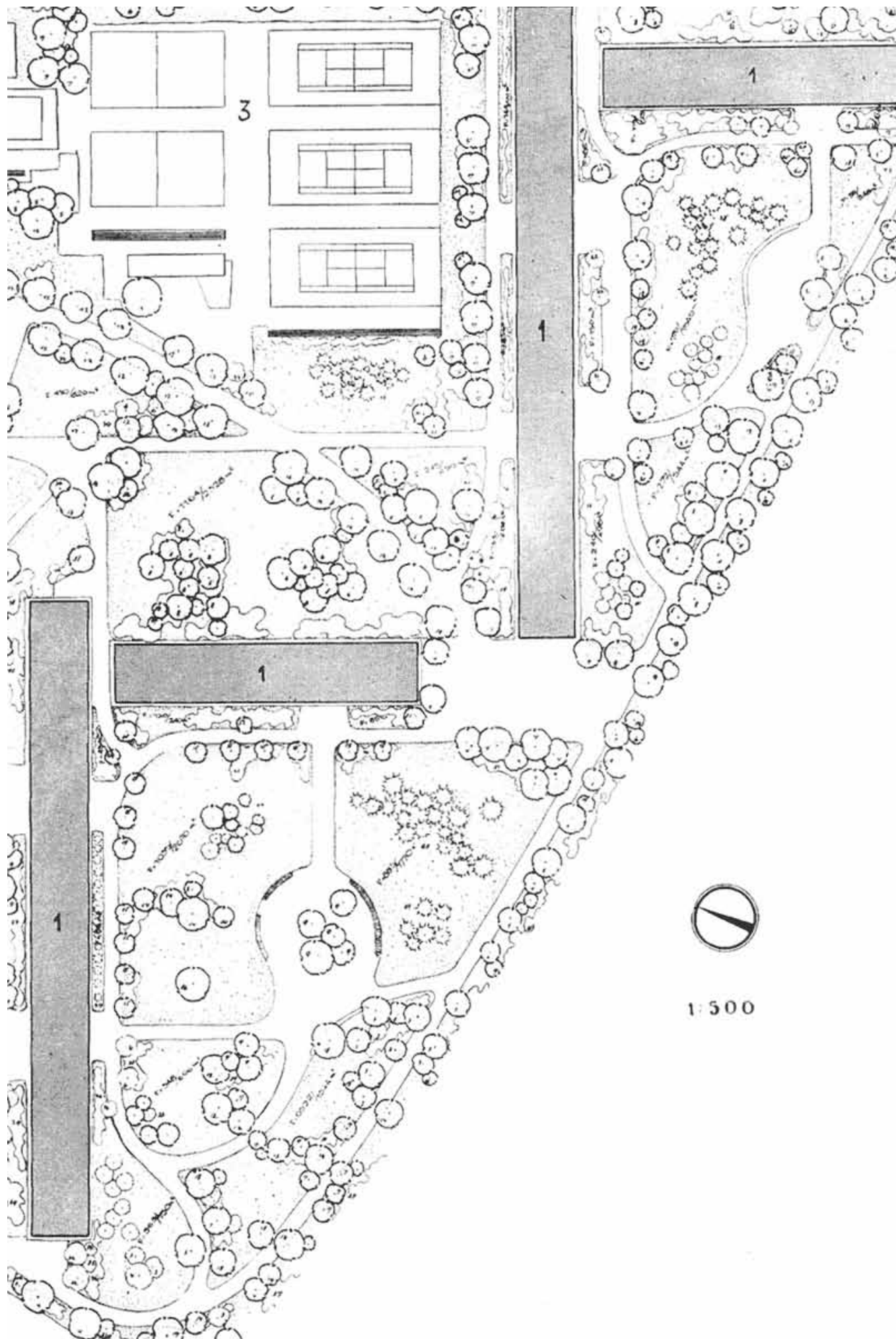

Сл. 37 — План озеленявања станбеног комплекса у новом делу Београда испод Бежанишке косе

Сл. 38 — План озелењавања Студентског града у новом делу Београда испод Бежаниске косе

LES SURFACES VERTES DE BELGRADE

B. MAKSIMOVIĆ

C'est Emilian Josimović qui fut le premier à poser la question des parcs devant notre opinion publique, il n'y a pas encore cent ans, en 1867, dans son œuvre sur la reconstruction de Belgrade avec ses fossés. L'auteur y expose des idées avancées sur la création de toute une ceinture de verdure allant de la Save au Danube, qu'il appelait alors «les réservoirs d'air».

C'est suivant sa proposition que le «champ de la ville», autrefois désert, a été transformé en parc actuel, Kalemegdan, qui est par sa situation naturelle un de plus beaux d'Europe.

En collaboration avec le botaniste connu, Pančić, il a fait le projet du Jardin botanique qui a été réalisé plus tard.

Josimović voyait dans les jardins des espaces naturels qui servent «à la détente spirituelle et à la santé d'une grande partie de la population, tout en étant un ornement de la ville». Il avait déjà à cette époque-là la vision du Kalemegdan actuel disant qu'après son aménagement «il n'y aura pas de ville en Europe égalant Belgrade»...

Certains de ces projets, notamment quelques petits jardins, ont été réalisés, ainsi par exemple le jardin à la place de l'ancien fossé et le jardin devant la vieille Université.

Le grand jardin hors de la ville, Topčider, a été planté dès les années trente du siècle dernier, entourant la résidence du prince Miloš, à l'époque où Belgrade était encore entre les mains des Turcs. Jadis étendue marécageuse, c'est aujourd'hui l'endroit préféré des Belgradois, qui leur permet de se replonger dans les espaces verts de la nature.

Il ne faut pas oublier le rôle bienfaisant qu'a joué l'architecte français Léger, qui a créé, en reconstruisant la place de Terazije, des squares et planté deux allées doubles de tilleuls dans la rue du Prince Miloš.

A la suite de l'approbation du plan général d'aménagement de Belgrade, en 1923, on commence la réalisation de nouveaux parcs, dont le parc de Topčidersko Brdo est le plus important. En proximité immédiate des cliniques et des habitations, ce

parc se prolonge en parc de Topčider. Son avantage consiste dans le fait que le promeneur n'est pas contraint à suivre des allées tracées, il s'y sent libre dans la nature. La végétation de ce parc est diverse et sa situation, dominant les environs, est particulièrement jolie.

A la veille de la Deuxième guerre mondiale le reboisement de l'espace devant le Fossé de Laudon a commencé. Le but de ces travaux est de protéger Belgrade des vents froids venant de l'Est et d'offrir à la ville, dans ce quartier également, des espaces verts destinés aux loisirs et aux sports.

Le défaut principal du plan de 1923 consiste dans l'omission de profiter de l'espace où était l'ancien cimetière pour y créer un parc au centre de la ville. Le plan prévoyait un ensemble de bâtiments publics dans le cadre de cet espace. Lors des préparatifs en vue de construction l'auteur a publié sa proposition d'y aménager un parc central. Ce projet a été presque entièrement réalisé après la guerre, époque où le problème des surfaces vertes de la ville a été étudié avec toute l'attention requise.

Le jardin de Kalemegdan se développait sans cesse, multipliant ses fonctions et ses éléments. Ainsi dans les environs immédiats de l'ancienne forteresse il est devenu une galerie ouverte de la sculpture. Le monument de la Reconnaissance à la France, œuvre de Meštrović, y jouit d'une situation dominante. La silhouette marquante de la forteresse est heureusement complétée par une autre œuvre de Meštrović «Le Vainqueur». De nombreuses autres sculptures, œuvres de nos artistes connus, se trouvent également au Kalemegdan, ainsi que le pavillon destiné aux expositions. Pourtant Kalemegdan attire surtout par sa situation sur un promontoire, ses terrasses surplombant la Save et par les larges horizons sur la plaine Danubienne. Ce parc abrite également le musée en plein air évoquant la Lutte Populaire pour la Libération de 1941—45.

Le parc de Topčider s'est développé autour du noyau historique que représente l'ancienne résidence du Prince Miloš, trans-

formée actuellement en Musée de la Première Insurrection Serbe de 1804. Ce bâtiment est entouré d'autres monuments historiques tels que l'église élevée en ex-voto, la fontaine et l'obélisque de 1859, ainsi que le platane géant devant la résidence, dont les branches sont soutenues aujourd'hui par des constructions spéciales.

Aujourd'hui Topčider et Košutnjak sont gênés dans leur développement par le chemin de fer et l'autoroute qui traverse le parc. Mais le plan d'aménagement général de 1950 prévoit le déplacement de la ligne du chemin de fer de sorte que le parc de Topčider et le bois de Košutnjak seront unis dans un seul ensemble naturel.

Après la guerre Belgrade a étendu son réseau de surfaces vertes. Parmi les résultats plus importants vient la création du nouveau parc au centre de la ville, là où se trouvait autrefois l'ancien cimetière, à Tašmajdan. La création de ce parc et l'ouverture du jardin du Conseil Exécutif Fédéral ont aéré le centre de la ville par des espaces verts destinés à la détente des habitants.

Une amélioration considérable, dans ce sens, représente également la ceinture verte, nouvellement créée, allant de la place Dimitrije Tucović au bloc des cliniques universitaires. D'ailleurs la périphérie de la ville a eu également ses parcs et ses terrains de sport de moindre importance.

Le jardin de Kalemegdan a gagné énormément par son extension sur le plateau supérieur de la Vieille Forteresse, à l'endroit où se trouvait le «castrum» antique. Le charme particulier de cette partie du parc réside dans sa situation dominante qui rappelle au promeneur l'époque où ce plateau fut un des facteurs prépondérants de la défense des «portes des Balkans».

Un des problèmes de la reconstruction du Kalemegdan est justement le problème de communications entre ses terrasses et les

rives du fleuve. La solution de ce problème est inséparable de la libération des espaces riverains du chemin de fer et de sa transformation en zones de verdure, de loisirs et de sports. Le charme de Kalemegdan sera évidemment doublé par l'attraction de l'eau, dès que les communications seront réalisées.

La création de nouveaux îlots de verdure à Belgrade, après la guerre, représente la réalisation d'un vaste plan de surfaces vertes, et cette lutte pour la conquête de nouveaux espaces verts prouve la nouvelle ligne, progressiste, de la politique communale: soutenir ce noble combat pour l'introduction de la nature dans les espaces urbains.

La reconstruction des espaces de verdure trouverait un appui solide dans des textes législatifs protégeant la verdure existante. Il faudrait tenir compte de la situation des arbres de valeur au moment de l'élaboration des plans de nouveaux bâtiments.

Un des points importants de l'ensemble de ce problème représente la création des parcs de jeu et des terrains de sport des écoles. Dans le cadre de ce problème il faudrait prévoir, avec système, l'emplacement des piscines ouvertes, des parcs de jeu pour enfants, qu'il faudrait rapprocher autant que possible des habitations et des centres de travail.

Les espaces verts de la nouvelle partie de Belgrade, sur la rive gauche de la Save et du Danube, tiendront un rôle important dans la vie du futur Belgrade. Cette région offre de larges possibilités à la création du nouveau type de cité dans la verdure. Ce qui ne pouvait pas être réalisé dans l'ancienne partie de la ville, pourrait être réalisé là, dans cette partie nouvelle. Et ce n'est qu'alors qu'on pourra dire à juste titre: Belgrade se trouve au bord des deux cours d'eau.

Illustrations dans le texte:

Fig. 1 — Plan de Belgrade, «dans le fossé», de 1867 dans lequel Josimović prévoit une superficie de six plantations. Les parties libres de cette étendue furent transformées plus tard en parc et en «Grand marché». C'est à cet endroit que se trouve aujourd'hui le «Parc des étudiants»

Fig. 2 — Esquisses des parcs et des étendues vertes de Belgrade de 1930, (avant la construction de l'église et de la Caisse d'épargne), avec le projet de réalisation d'un parc central qui s'étendrait entre l'Ancien cimetière et le Tašmajdan

- Fig. 3 — Une des rares constructions architecturales de Košutnjak qui date du début de sa réalisation: La fontaine de Knez Miloš
- Fig. 4 — Lac artificiel de Košutnjak se trouvant devant le restaurant, fait en 1949—1950
- Fig. 5 — Partie du parc de Topčider entourant la résidence de Knez Miloš
- Fig. 6 — Obélisque de 1859 se trouvant dans le parc de Topčider. Il donnait une note décorative et monumentale aux alentours de la résidence du Knez Miloš
- Fig. 7 — Promenade principale du Kalemegdan. Vue donnant sur la terrasse inférieure
- Fig. 8 — Promenade principale du Kalemegdan. Vue donnant sur la terrasse inférieure
- Fig. 9 — Kalemegdan. Escaliers conduisant de la promenade à la terrasse inférieure. Ils furent endommagés pendant la guerre et en 1945 ont été reconstruits provisoirement. Cependant, dix ans ont déjà passé et les escaliers sont toujours sans balustrade
- Fig. 10 — Kalemegdan. Lorsque des escaliers relieront la promenade principale avec les parties du parc se trouvant au bord de l'eau (terrains de sports et de distractions) son importance en sera augmentée
- Fig. 11 — Kalemegdan. Monument de reconnaissance à la France
- Fig. 12 — Les parties de Kalemegdan se trouvant entre les murs de la Forteresse et loin des principales allées ont une attirance particulière et un caractère plus intime
- Fig. 13 — Partie de Kalemegdan se trouvant auprès de l'ancien mur extérieur de défense
- Fig. 14 — Les pins de la terrasse de Kalemegdan qui ont un charme particulier devraient être conservés
- Fig. 15 — Le monument de Pančić se trouvant dans le «Parc des étudiants» est entouré d'une riche végétation qui symbolise la valeur du grand botaniste
- Fig. 16 — Le grand parterre du parc près du Théâtre dramatique de Yougoslavie
- Fig. 17 — La construction de cabines se montre nécessaire pour le fonctionnement du bassin du «Parc des étudiants»
- Fig. 18 — Le manque de verdure qui existait dans le centre de la ville à l'époque où le «Jardin du palais» était clôturé est maintenant suppléé par le «Parc de la Jeunesse»
- Fig. 19 — Partie du parc de Tašmajdan exigeant une ceinture de verdure plus compacte par sa circonférence qui l'isole des bâtiments d'habitations et des immeubles sociaux
- Fig. 20 — Monument de Vasa Pelagić dans le nouveau parc qui se trouve au dessous de l'ancien Observatoire
- Fig. 21 — Nouveau parc au dessous de l'ancien Observatoire donnant sur le boulevard de l'Armée Nationale de Yougoslavie, formé en 1951—1952
- Fig. 22 — Boulevard de Dedinje, formé d'après le plan général de Belgrade, de 1923, qui représente une des plus belles artères vertes de Belgrade. Ce boulevard ainsi que le parc de la colline de Topčider sont les réalisations principales du plan général de 1923
- Fig. 23 — Nouveau parc devant la Clinique de pédiatrie jouant deux rôles: celui de lieu de repos et de récréation pour cette partie de la ville et celui de zone verte protégeant la Clinique des enfants
- Fig. 24 — Le parc de Tašmajdan dans la première phase de sa réalisation
- Fig. 25 — Avec ses dalles de pierre grossièrement taillées, l'allée a obtenu la caractéristique d'un élément décoratif de jardin
- Fig. 26 — L'emplacement de l'ancienne carrière a été utilisée après la guerre pour la construction d'un théâtre en plein air de Careva Cuprija, près du parc de Topčider
- Fig. 27 et 28 — Les parcs de Belgrade se distinguent par leurs larges éclaircies simples et naturelles ainsi que par des groupes libres d'arbres et arbustes qui se trouvent cependant, entre eux, en proportion harmonieuse.
- Fig. 29 — Plan du parc de Kalemegdan
- Fig. 30 — Plan du nouveau parc placé sur le plus haut plateau de la Forteresse d'où l'on peut voir toute la plaine de Pannonie
- Fig. 31 — Plan du nouveau parc de Tašmajdan
- Fig. 32 — Plan du square se trouvant devant la Faculté des sciences économiques, dernière partie de la terrasse de Terazije
- Fig. 33 — Plan de la première partie de la terrasse de Terazije
- Fig. 34 — Plan du «Parc des étudiants»
- Fig. 35 — Plan du parc se trouvant près du Théâtre dramatique de Yougoslavie
- Fig. 36 — Plan des étendues vertes des pentes se trouvant entre les anciens murs de la Forteresse
- Fig. 37 — Plan des étendues vertes entre le complexe de maisons d'habitations du nouveau Belgrade, sous la crête de Bežanija
- Fig. 38 — Plan des étendues vertes de la Cité Universitaire du nouveau Belgrade, sous la crête de Bežanija